

Lunds universitet

Historiska institutionen

HISK37

Examinator: Hanne Sanders

Handledare: Elisabeth Geevers

Juni 2020

Makan med makten

Kvinnligt ledarskap och maktutövande i europeiska stater under tidigmodern tid

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Syfte och frågeställning	4
1.3 Forskningsläge	4
1.4 Teoretiska perspektiv	7
1.4.1 Transnationell historia och kulturell transfer	7
1.4.2 Det dynastiska äktenskapet	10
1.4.3 Kvinnlig makt och ledarskap	11
1.5 Källmaterial och metod	14
2. Eleonora di Toledo och Cosimo I de' Medici av Florens	16
2.1 Bröllop i Florens	17
2.2 Kvinnans fertilitet som statsangelägenhet	20
2.3 Kulturell och religiös cirkulation	22
3. Katarina Vasa och Edzard Cirksena av Ostfriesland	25
3.1 Ett äktenskapskontrakt för Vasa	26
3.2 ”Genom befogenhet och genom kärlek”	28
3.3 Rättigheter och skyldigheter	29
4. Elizabeth Stuart och Frederick V av Böhmen	31
4.1 En Stuart står brud	31
4.2 Dispyter och diplomati	33
4.3 Vid drottningens utländska hov	35
5. Sammanfattning	38
5.1 Transnationella drottningar	38
5.2 Äktenskapet och kvinnligt ledarskap	40
6. Slutord	42
7. Källförteckning	43
7.1 Tryckta källor	43
7.2 Litteratur	43
7.3 Internet	46

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Enligt Niccòlo Machiavelli var en furstes önskvärda egenskaper kombinationen av Virtù och Fortuna, dygd och tur. Fortuna har könskodats av många som en oberäknelig och temperamentsfull kvinna, som man måste slå och tvinga sig på för att bemästra. Machiavelli däremot, tillskriver Fortuna som orsak till furstens lyckade statsföring. Virtù och Fortuna är metaforer för manlig och kvinnlig makt.¹ De som har velat separera manlig makt från kvinnlig har funnit stöd i Thomas Aquinos könskodade själ, Aristoteles könsetik och Platons könskodade polis. I forskning om statsbildning har centralisering, byråkrati, militära och administrativa strukturer och distributionen av makt inom staten framhållits som manligt dominerade områden.² Staten har varit kungars domän. Men den politiska sfären innefattade också relationer och processer inom eliten.³ Sådana relationer och processer möjliggjordes av att dynastier gifte bort sina barn med varandra för att stärka den egna statens intressen och bibehålla sin dynastiska makt. Dynastiskt styrda stater spelade en väsentlig roll i internationella utbyten. Förstått som en politisk regim är dynastiskt styre ett nyckelverktyg i studier av imperier. Unga kvinnor giftes in i kungliga eller furstliga dynastier, ofta med en annan kultur än den egna, för att föra vidare släktlinjen. I dessa miljöer skapades ett utrymme för politiskt och kulturellt utbyte, möjliggjort genom kvinnornas förhållande till sina hemländer och den inverkan de hade på sina makar. Manlig och kvinnlig makt interagerade på många sätt under den tidigmoderna perioden. Enskilda kvinnor kunde genom nätverk engagera sig diplomatiskt, kvinnor hade höga positioner, drottningregenter styrde i stater och kvinnor i mäktiga elitfamiljer administrerade territorium, äktenskap och ägande. Detta hade politiska implikationer och byggde på könskodade maktstrategier.⁴ Äktenskap som social konstruktion befäste förhållanden både inom en familj och mellan dynastier. Studier över sådana transnationella relationer kan ge förståelse för hur dynastier behöll makt över sina territorium. I det dynastiska äktenskapet spelade drottningen en roll i skapandet av politisk kultur och bidrog till transformationen av statsbildning under den tidigmoderna tiden.

¹ Quentin Skinner, *Machiavelli: en introduktion* (Göteborg 1994) s. 48.

² Judith C. Brown & Giovanna Brown (red.), *Medici Women: The Making of a Dynasty in Grand Ducal Tuscany* (Toronto 2015) s. 63.

³ Theresa Earenfight, "Without the persona of the Prince: Kings, Queens and the Idea of Monarchy in Late Medieval Europe", *Gender & History* Vol.19 No.1 (April 2007), s. 12.

⁴ James Daybell & Svante Norrhem (red.), *Gender and political culture in early modern Europe, 1400-1800* (London 2017) s. 217.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsens mål är inte att lyfta fram den kvinnliga makthaverskan som en antites till den manliga. Syftet är att istället visa hur relationen mellan makarna fungerade strategiskt som ett teamwork, och utmana uppfattningen om att den kvinnliga makthaverskan var en ovanlig företeelse i det tidigmoderna Europa. Jag har jag valt varierande exempel på politiskt aktiva kvinnor: spansk-italienska Eleonora di Toledo (1522-1565), svenska Katarina Vasa (1539-1610) och engelska Elizabeth Stuart (1596-1662). Dessa kvinnor giftes bort med utländska furstar och levde sina vuxna liv i andra riken än där de föddes. I rollen som hustru, mor och husmor hade kvinnan auktoritet. Historikern Eva Österberg klargör detta med följande citat: ”Medan det för en forskare på 1990-talet (och 2000-talet, min anm.) är naturligt att tala om makt, kön, identitet eller offentlig/privat, var 1600-talets kvinnor nog mer hemtama med begrepp som Gud, ära, dygd, börd, roll och hushåll.”⁵ Historikern Theresa Earenfight har på senare tid argumenterat för att kungaskap för ofta begränsas till styret av en individ - ofta en man, när regenter i själva verket använde sig av personer i sin närhet: äkta makar, rådgivare, generaler eller släktingar.⁶ I rollen som husmor kunde kvinnan utveckla sin position genom ledarskap och maktutövande. Detta ledarskap är centralt för uppsatsen. Jag kommer följa Earenfightes tes att mannen och kvinnan är ett begreppspar, inte motsatser. Särskilt intressant för undersökningen är det dynastiska äktenskapet och drottningens funktion vid statsbildning, transnationalitet och kulturell transfer. Uppsatsens övergripande frågeställning lyder: Vilken roll spelade dynastiska äktenskap i statsbildningsprocesser i Europa under 1500- och 1600-talet? Genom uppsatsen löper också två sekundära frågeställningar: hur framställs makarna i det dynastiska äktenskapet som ett par? Vilken roll spelade familjen i äktenskapsförhandlingar?

1.3 Forskningsläge

Kvinno- och genusforskning utvecklades av historiker med rötter i feministiska teorier som ville bredda det dominerande historiska perspektivet och inte enbart se till traditionella maktinstitutioner. De kungliga och furstliga hoven utgör undantag där kvinnor kunde regera som monarker, som kunglig gemål eller som änkor. I sådana miljöer var kvinnor politiska aktörer.⁷ Forskningen har lyft olika praktiker av drottningsskap i västeuropa från den sena antiken till renässansen, och gjort det i termer kring äktenskap, moderskap, hovliv, sexualitet, religion, litteratur, konsthistoria, och politisk

⁵ Karin Tegenborg Falkdalen, *Kungen är en kvinna: retorik och praktik kring kvinnliga monarker under tidigmodern tid*, Institutionen för historiska studier (Umeå 2003) s. 18.

⁶ Earenfight (2007), s. 9.

⁷ Daybell & Norrhem (2017) s. 7.

auktoritet.⁸ Politiskt mäktiga kvinnor framträder vid vissa tillfällen och på särskilda platser genom historien, men inte på andra. Några regerade tillsammans med sina äkta makar, i en position där kvinnan hade makt men fortfarande stod under sin make, sin far eller sina bröder. Ett par drottningar regerade som ställföreträdande kungar. Margaret L. King ansluter sig i *Women of the Renaissance* (1991) till uppfattningen att kvinnlig makt i stor utsträckning var den sorts makt som gick att koppla till mecenatskap. Hon utforskar också de olika arenor kvinnor utövade makt på: familjen, kyrkan och högkultur. Karin Tegenborg Falkdalen exemplifierar i sin avhandling *Kungen är en kvinna* (2003) livet som drottning med eller utan en make.⁹ I *Queenship in Europe 1660-1815: The Role of the Consort* (2004) studerar Clarissa Campbell Orr rollen som drottninggemål i olika europeiska dynastier under 1600- och 1700-talet.¹⁰ Konrad Eisenbichlers *The Cultural World of Eleonora di Toledo: Duchess over Florence and Siena* (2004) utforskar hertiginnan Eleonoras, gift Medici, bidrag till formandet av en stark stat i 1500-talets Florens. Eleonoras fertilitet har setts av många som en viktig symbol i skapandet av den politiska kulturen. Bruce Edelstein uppmärksammar att Eleonoras association med den romerska gudinnan Juno - symbolen för gifta kvinnor, barnafödande och betraktad som statens beskyddare och rådgivare - varit föremål för flera studier i ämnet.¹¹ Ilarna Hoppe lyfter i sin artikel *A Duchess' Place at Court* (2004) att nutida forskning kring kvinnor och genus under tidigmodern tid har en tendens att segregera kvinnorna till den privata sfären, vilket för fokus på kvinnor bort från den mansdominerade offentliga sfären och ger en missvisande bild.¹²

Standardmålet för den tidigmoderna tidens politiska styre var ett kollektivt statskick. Dessutom fanns det en ganska stor diskrepans mellan den ideala krigarkungen och verklighetens makthavare.¹³ För Theresa Earenfight är termen 'ledarskap' ett mer passande och flexibelt sätt att beskriva det samstyre som makthavare ofta praktiserade. Hon gör en utförlig analys av ledarskapets genusmässiga dynamik i *Without the persona of the Prince* (2007). Medeltida och tidigmoderna kungar och drottningar var förenade i politisk teori och lag, samtidigt delade de familjära och dy-

⁸ Earenfight (2007) s. 1.

⁹ Karin Tegenborg Falkdalen (2003).

¹⁰ Clarissa Campbell Orr (red.), *Queenship in Europe 1660-1815: The Role of the Consort*, (Cambridge 2004).

¹¹ Campbell Orr (2004), s. 80.

¹² Konrad Eisenbichler (red.), *The cultural world of Eleonora di Toledo: Duchess of Florence and Siena* (Cornwall 2004), s. 105.

¹³ Marie Favereau Doumenjou & Liesbeth Geevers, "The Golden Horde, the Spanish Habsburg Monarchy, and the Construction of Ruling Dynasties", i *Prince, Pen, and Sword: Eurasian Perspectives*, Maaïke Van Berkel och Jeroen Duindam (red.) (Leiden 2018), s. 453.

nastiska angelägenheter. De var inte motsatser, utan två kompletterande krafter i ett gemensamt system.¹⁴

Kvinnor som inte utfärdade order via militärmakten kunde istället utöva auktoritet genom att forma tankar och kultur.¹⁵ Informell makt tog sig uttryck genom drottningens ambitioner, hennes dynastiska kapital, uppförande eller fromhet. I sin bok *Vasadöttrarna* (2010) berör Karin Tegenborg Falkdalen vad kvinnans stånd och familjenamn innebar för äktenskapet.¹⁶ Boken skildrar livet som prinsessa och furstinna under 1500-talet och behandlar Gustav Vasas fem döttrar och deras liv och äktenskap, levda utanför Sverige vid tyska hov som hustrur till s.k ”dussinfurstar.” Viktigt var vad som hände i det arrangerade äktenskapet, antingen blev bandet mellan makarna personligt och starkt, eller så blev det inte det.¹⁷ Ett exempel på äktenskaplig vänskap finns att studera i Elizabeth Stuart och Frederick V:s relation. Nadine Akkermans tre band med Elizabeth Stuarts brev, *The Correspondence of Elizabeth Stuart* (2011-2016), är en omfattande samling. Volymerna inkluderar väsentliga bitar om Elizabeths liv som prinsessa, regent och politisk figur och täcker Elizabeths liv som prinsessa och drottning från 1603-1662.¹⁸ I uppsatsen kommer första volymen, utkommen 2016, och andra volymen, utkommen 2011, användas.¹⁹

Forskning har identifierat hur kvinnan i det nobla hushållet var en nyckelfigur i att sköta barnens karriärer, i att arrangera äktenskap, nätverka och fungera som understödjare på arenor som var tätt förankrade i familjens politiska intressen.²⁰ Giovanna Benadusi och Judith C. Brown gör en poäng av detta i *The Making of a Dynasty in Grand Ducal Tuscany* (2015), där de vänder blicken mot Medicidynastins kvinnor, som i forskningen har uppmärksammats men trots det ofta förpassats till domäner som barnafödande, mödraskap och hushållsarbete. I själva verket var deras deltagande i ska-

¹⁴ Earenfight (2007) s. 14.

¹⁵ King, Margaret L, *Women of the Renaissance*, (Chicago 1991), s. 160.

¹⁶ Tegenborg Falkdalen, Karin, *Vasadöttrarna*, (Lund 2010).

¹⁷ Campbell Orr (2004) s. 10.

¹⁸ Akkerman, Nadine, *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia: 1603-1631, Volume 1-3* (Oxford 2016).

¹⁹ *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia: Volume II, 1632-1642* gavs ut innan den föregående volymen eftersom det var Nadine Akkermans doktorsavhandling.

²⁰ Daybell & Norrhem (2017), s. 9. Se också Campbell Orr (2004).

pandet av hovkultur och i statens transformation från stadsstat till hertigdöme omfattande och tydligt.²¹

Nyare forskning kring kvinnlig status under århundradena mellan 1300 och 1800 har visat att politisk autonomitet hos europeiska arvtagerskor ökade under perioden.²² James Daybell och Svante Norrhem försöker i sin bok *Gender and Political Culture in Early Modern Europe* (2017) konceptualisera politisk kultur och ge mer utrymme till kvinnligt maktövande. De definierar politisk kultur som något som sträcker sig bortom klassiska politiska institutioner, representerade av män, krig och statshållning och vill förändra synen på makt och diplomati. Detta gör Daybell och Norrhem genom att infoga kulturella och ekonomiska aspekter av dynastiskt styre i Europa, vilket skapade utrymme för både manlig och kvinnlig makt att blomstra.²³

1.4 Teoretiska perspektiv och begrepp

I uppsatsen kommer jag att använda två teoretiska perspektiv: transnationell historia och kulturtransfer. På så vis önskar jag att dels belysa hur förflyttningar över den europeiska kontinenten bidrog till globalisering och statsbildning, dels lyfta hur detta resulterade i kulturyttringar över politiska gränser.

1.4.1 Transnationell historia och kulturell transfer

Genom att anlägga transnationella perspektiv har forskning kunnat visa hur kvinnors förflyttning över den europeiska kontinenten bidrog till multikulturella hov och internationella samarbeten mellan olika politiska sfärer. Historikern kan därmed bryta sin disciplins traditionella fixering vid den historiska utvecklingen inom ett enskilt samhälle och vidga sin undersökning till att även innefatta de historiska processer som ägt rum och delats *mellan* olika samhällen och kulturer.²⁴ I *Early Modern Women and the Transnational Turn* (2012) förklarar Merry Wiesner-Hanks hur transnationell historia innefattar breda och varierade fenomen, med den förenande faktorn att dessa företeelser korsar landsmässiga- eller politiska gränser. Hon understryker att transnationella studier handlar om

²¹ Benadusi & Brown (2015) s. 17.

²² Daybell & Norrhem (2017), s. 218.

²³ Daybell & Norrhem (2017), s. 3.

²⁴ Stefan Eklöf Amirell, ”Den världshistoriska vändningen”, *Historisk tidskrift* 128:4, (2008), s. 648 samt s. 650.

”movements, flows and circulations across all borders.”²⁵ Som ett samtida historievetenskapligt begrepp är världshistoria avgränsat och specifikt. Det handlar inte om att skriva en total historia över världens alla samhällen och kulturer. Silke Neunsinger beskriver transnationell historia som något definierat utifrån ett transnationellt undersökningsobjekt.²⁶ Akira Iriye och Pierre-Yves Saunier betraktar transnationalism som det som rör sig mellan och över olika politiska sfärer och samhällen.²⁷ Historiker har de senaste tjugo åren börjat utvärdera de ekonomiska konsekvenser som transnationella äktenskap hade, och se hur andra gränsöverskridande möten som involverade män och kvinnor från olika grupper, samhällen och kulturer påverkade den tidigmoderna ekonomin.²⁸

Kulturtransferanalyser tar fasta på kulturella processer mellan enheter. Utgångspunkten i diskussioner kring kulturella överföringar är ofta att det finns en relation mellan enheterna. Enligt Neunsinger sker transferanalyser ofta i två etapper. Först ges en beskrivning av kulturmötet och hur en mottagare i en främmande kontext tar emot impulser utifrån, hur dessa impulser transformeras och hur de sedan mottas för att integreras i det främmande sammanhanget. På längre sikt integreras impulserna som element i den egna kulturen. Det andra steget är undersökningen som visar hur kulturmöten utgör en av historiens drivkrafter.²⁹ Bruk av den importerade kulturen visar en viktig och spännande gränsöverskridning.³⁰ Michel Espagne har talat för att vi i analyser av en nations uppkomst och/eller av de egna traditionerna också måste analysera överföring från andra kulturer och förstå dessa som en bärande del av den nationella konstruktionen.³¹ Också för Heinz-Gerhard Haupt är internationella jämförelser en välfungerande metod som bidrar till fördjupad problematisering av historia som forskningsområde.³²

²⁵ Merry Wiesner-Hanks, ”Early Modern Women and the Transnational Turn”, *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, vol. 7, 2012, s. 192.

²⁶ Silke Neunsinger, ”Cross-over! Om komparationer, transferanalyser, *histoire croisée* och den metodologiska nationalismens problem”, *Historisk Tidskrift*, 130:1, (2010), s. 5.

²⁷ Wiesner-Hanks (2012) s. 192.

²⁸ Wiesner-Hanks (2012) s. 197.

²⁹ Neunsinger (2010) s. 15f.

³⁰ Neunsinger (2010) s. 17.

³¹ Neunsinger (2010) s. 16.

³² Neunsinger (2010) s. 5.

Emellertid har det inom historisk forskning förts debatter kring huruvida man kan tala om transnationalitet i en tid då det inte fanns nationalstater.³³ Exempelvis Stefan Eklöf Amirell ser den centrala utgångspunkten för transnationella analyser som att historien bäst förstås om man studerar de historiska processer genom vilka olika delar av mänskligheten har kommit i kontakt med andra delar av mänskligheten.³⁴ Trots detta är Eklöf Amirell kritisk gentemot transnationell historia och komparationer, han anser att det är ett snävt perspektiv som bara kopplas till existensen av nationer.³⁵ Jag vill här motsäga Eklöf Amirell och istället instämma med Espagne och Haupt som betraktar transnationalism som själva grundpelaren i kulturtransferanalyser. Komparationer är i min mening en givande metod för att utröna skillnader och likheter inom historisk utveckling, och se vilka konsekvenser dessa skillnader och likheter har haft, om de har haft några.

Många äktenskapliga föreningar mellan västeuropas hov och furstehus bidrog till globaliserad kultur. Mode, mat och seder var direkt påverkade av giftermål, men också språk och religiösa riter kom att spridas över Europa, vilket i sin tur ganska snabbt togs upp av de lägre klasserna.³⁶ Wiesner-Hanks menar att detta tyder på att vi med fördel kan använda transnationell historia om vi, istället för att begränsa transnationalism till den moderna perioden (1800-talet och framåt), ser just gränsöverskridande som den tidigmoderna periodens distinkta drag.³⁷ I samma anda argumenterar Theresa Earenfight för att den ställföreträdande roll spanska drottningar hade, så småningom utvecklades till att bli en form av samstyre som associerades med drottningsskap. Detta tack vare förflyttningar över den europeiska kontinenten. Att använda metoder som inkluderar utveckling i andra regioner är inte något nytt för forskningen. Tonvikten läggs på växelverkan mellan enheterna för studien: imperier, civilisationer, nationer, statsbildningar etc.³⁸ Plundring, krig, kolonisering, slaveri och epidemier vittnar om det traumatiska och smärtsamma i internationella utbyten, medan handel, teknologi, kunskapsöverföring och spridning av konstnärliga uttryck ofta satt mer positiva avtryck i historien.³⁹ Genom att studera sambanden mellan olika enheter som tidigare har betraktats som autonoma, kan

³³ Bartolomé Yun Casalilla, ””Localism”, *global history and transnational history - A reflection from the historian of early modern Europe*”, *Historisk tidskrift* 127:4, (2007), s. 665.

³⁴ Eklöf Amirell (2008), s. 650.

³⁵ Eklöf Amirell (2008), s. 647.

³⁶ Joan-Lluís Palos, ”Bargaining Chips: Strategic Marriages and Cultural Circulation in Early Modern Europe”, i *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Palos, Joan-Lluís och Sánchez, Magdalena S. (red), 2016, s. 3.

³⁷ Wiesner-Hanks (2012), s. 192.

³⁸ Neunsinger (2010), s. 9.

³⁹ Eklöf Amirell (2008), s. 651.

det transnationella perspektivet bidra till ny förståelse för mänsklighetens historia i dess helhet. Framför allt kan relationerna mellan de olika delarna och mellan delarna och helheten belysas från ett nytt perspektiv.⁴⁰ Globalisering understryker vikten av förbindelser mellan människor från olika platser.⁴¹

1.4.2 Det dynastiska äktenskapet

Många europeiska eliter ägnade sig åt dynastiskt nätverkande. Kejsarfamiljen Habsburg sågs som föredömlig för dynastiskt nätverkande under den tidigmoderna tiden eftersom de med stor framgång säkrade sin politiska makt genom att gifta bort unga prinsar och prinsessor till barn som tillhörde andra dynastier.⁴² Även mindre stater, särskilt i nuvarande Italien och Tyskland, och nobla familjer som strävade efter att behålla eller utöka sina territorium, följde Habsburgs exempel. Att gifta sig så fördelaktigt som möjligt för att tillvarata släktens intressen sågs som en skyldighet både för män och kvinnor.⁴³ Ett klagande bör därför redan nu göras kring att uppsatsen kontinuerligt refererar till Habsburgdynastin och det tysk-romerska riket. Kejsarfamiljen hade ett oerhört politiskt inflytande. Det dynastiska äktenskapet utgör ramen för uppsatsen och dess funktion för politik under tidigmodern tid.

Ett kungligt äktenskap var en angelägenhet för rikets råd och ständer, och detta gällde oavsett om giftermålet var en prins eller en prinsessas.⁴⁴ Både kvinnor och män med arvsrätt ersattes av andra regenter när de var minderåriga, frånvarande eller ansedda inkompetenta att styra. Ofta var det monarkens närmaste kvinnliga släkting - i de allra flesta fall modern till minderåriga kungar - eller hustrur till frånvarande kungar, som fyllde sådana temporära tomrum. Det dynastiska äktenskapet skapade utrymme för kvinnor att träda in i dessa ledarskapspositioner. Några av de allra viktigaste och mest långlivade kvinnliga regenterna i det tidigmoderna Europa inkluderar systrar, mostrar, döttrar, brorsdöttrar, och mor- eller farmödrar.⁴⁵ Sveriges drottning Kristina (1626-1689) uttryckte en gång att ”det finns män som är lika mycket kvinnor som sina mödrar, och kvinnor som är lika

⁴⁰ Eklöf Amirell (2008), s. 650.

⁴¹ Yun Casalilla (2007), s. 659.

⁴² Om Habsburgdynastins äktenskapspolitik: <https://www.habsburger.net/en/stories/tu-felix-austria-nubehämtat-9-4-2020>. Kommenteras bör även Habsburgs incestuösa giftermål. Emellertid är detta inte något som resulterade i dynastiska förbindelser med andra elitfamiljer i Europa.

⁴³ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 29.

⁴⁴ Tegenborg Falkdalen (2003), s. 163.

⁴⁵ Monter, E. William, *The rise of female kings in Europe, 1300-1800*, (New Haven 2012), s. 95.

mycket män som sina fäder, ty själen har inget kön.”⁴⁶ Michel Foucault menade att vi inom ramen för mäktiga relationer måste analysera maktmekanismer. Enligt honom skulle forskning på det sättet undkomma den koppling mellan lag och monark som fängslat, och begränsat, politisk teori under lång tid: ”Perhaps we need to go one step further, do without the persona of the prince, and decipher power mechanisms on the basis of a strategy that is immanent in force relations.”⁴⁷

Drottningar och kungar levde inte isolerat från varandra. Trots detta har forskning tenderat att separera kungar från drottningar och vice versa. Kvinnoforskare med rötter i genusteorin har tittat på kvinnlig makt och drottningkap, medan forskare inom lag och politisk teori har studerat kungar.⁴⁸ Denna uppdelning börjar luckras upp allt mer, men forskningen har fortfarande en inneboende förmåga att anta - även om man inte längre tar det för givet att drottningar inte kunde utöva makt - att en drottning politiska makt var tillfällig och ad hoc.⁴⁹ Många regler var likadana för en man och en kvinna. Dynastiska resurser, som gods, land och undersåtar kopplades till arv, vilket ledde till succession.⁵⁰ De europeiska hoven förhandlade fram äktenskap mellan sina familjer - särskilt i politiska och ekonomiska syften. Som en konsekvens av detta skickades, i synnerhet, unga prinsessor över kontinenten med hopp om framgångsrika föreningar. Ett par av dessa unioner resulterade i mäktiga allianser och samarbeten och de dynastiska äktenskapen fick viktiga och strategiska effekter i Europas snåriga politiska liv.⁵¹

1.4.3 Kvinnlig makt

I uppsatsen används kvinnlig makt som ett teoretiskt begrepp. Särskilt kommer Theresa Earenfights ledarskaps-begrepp appliceras på uppsatsens undersökningsobjekt, men analysen stödjer sig också på Kekke Stadins definition av makt så som det redogörs för i följande avsnitt.

Makt är ett begrepp som ofta och entusiastiskt diskuteras i forskning. Frågan om kvinnlig makt är högst aktuell för uppsatsens frågeställning om hur makarna i det dynastiska äktenskapet framställs som par. Inom ramen för äktenskapet var kvinnan en politisk aktör. Med begreppet kvinnlig makt

⁴⁶ Tegenborg Falkdalen (2003), s. 172.

⁴⁷ Earenfight (2007), s. 2

⁴⁸ Earenfight (2007), s. 7.

⁴⁹ Earenfight (2007), s. 7.

⁵⁰ Earenfight (2007), s. 11.

⁵¹ Palos (2016), s. 1.

vill jag lyfta fram de aspekter av kvinnlig makt som var accepterade och förväntade attribut hos en kvinna i en ledande position under tidigmodern tid. Jag vill här understryka genusteorins betydande inflytande i frågan om kvinnligt ledarskap och maktutövande.

I bilden av kvinnor under den tidigmoderna tiden står självfallet drottningen, med sin exceptionella status och höga börd, ut från mängden av hårt arbetande, fattiga och förtryckta kvinnor.⁵² Kvinnlig makt möjliggjordes av kvinnans dynastiska familjesituation. Genom födelse eller giftermål var kvinnor en del av politiska institutioner. Politiskt styre är en samling av strategier och praktiker omsluten av ett kulturellt system som fungerar inom den politiska sfären, i vilken både kungar och drottningar var kapabla att utöva politisk makt och auktoritet via både officiella och inofficiella kanaler.⁵³ Den formella kvinnliga makten kom ofta när drottningen enligt lag tillträdde regeringsämber i någon annans ställe.⁵⁴ Kekke Stadin har inom fältet för kvinnoforskning definierat makt som ”förmågan att i en social relation vinna gehör för sina intressen, idéer och mål”, auktoritet beskrivs som ”rätten att agera för dessa.”⁵⁵ Stadin belyser med denna definition att den sociala/politiska relationen mellan kvinnor och män inte bara är begränsad till att handla om könsroller, utan att det också inom ramen för relationen fanns ett utbyte. Det dynastiska äktenskapet kan till den bakgrunden ses som ett exempel på en relation i vilken kvinnan kunde utöva makt och auktoritet och således bidra till utvecklingen av statsmakten.

“In the body politic there is no sex”, skrev Ernst Kantorowicz i *The Kings Two Bodies* 1957.⁵⁶ Men politik är inte ignorant gentemot kön. Under medeltiden hade vikten av skicklighet på slagfälten gjort makt till en manlig domän. Kvinnor dömdes som opassande för en militär karriär och togs ifrån möjligheten att bli riddare eller leda en armé, samtidigt tilläts de träda in i den inre cirkeln av makt.⁵⁷ Redan innan 1500-talet var kvinnor en del av det politiska landskapet i västeuropa. I en rad medeltida kungadömen hade den manliga linjen av kungar brutits, och kvinnor hade trätt upp på tronen. Lagarna för kungliga kvinnor och män såg olika ut i olika riken, vilket påverkade de dynastiska äktenskapen. I exempelvis Kastilien regerade en kung eller en drottning under *Las Siete Parti-*

⁵² Daybell & Norrhem (2017), s. 7.

⁵³ Earenfight (2007), s. 12

⁵⁴ Campbell Orr (2004), s. 8.

⁵⁵ Tegenborg Falkdalen (2003), s. 18.

⁵⁶ Earenfight (2007), s. 8.

⁵⁷ Earenfight (2007), s. 10.

das eller "De sju divisionerna", som var en samling lagar som reglerade att kvinnor hade rätt till den högsta makten om en regerande man hade misslyckats. I Frankrike var tronen begränsad för män genom den saliska lagen - en lag som sedan 1300-talet exkluderade kvinnor från den franska tronen.⁵⁸ I Sverige utestängde Gustav Vasa 1512 sina döttrar från tronföljden, en lag som gällde fram till grundlagsändringen 1979.⁵⁹

Att monarki är könskodat är uppenbart. Drottningsskap var fjättrat under en patriarkal politisk miljö som gynnade manligt styre.⁶⁰ Earenfight betonar att problemet med forskning kring drottningsskap snarare är de regler som under den tidigmoderna tiden gällde drottningen, vilket lämnar oss med uppfattningen att drottningsskap saknade koherens, ordning eller logik.⁶¹ Många studier har gjorts över mäktiga kvinnor, men då har särskild betoning lagts vid deras rikedomar, intelligens, skönhet, familj eller omständigheter som gett dem politiskt utrymme. Allt detta är en del av drottningens makt, säger Earenfight, men det berättar inte hela historien.⁶² Samtidigt som karaktäriseringen av en drottning kan framstå som simpel gör Earenfight en god poäng när hon i *Without the Persona of the Prince* lyfter frågan: vad exakt är drottningsskap? Är det ett jobb? En social roll? En familjefunktion? Är en drottning en hustru? En mor? Läraren till sina barn? Eller är hon hushållets ekonomiska föreståndare? Är hon en kyrkans beskyddare eller sin makes moraliska kompass? Ibland är hon en fredsmäklare, ibland sin makes politiska kompanjon.⁶³

För att besvara frågor som uppstår i relation till kvinnlig makt, är det eftersträvansvärt att följa Earenfights råd att försöka undvika de fel som ofta har gjorts i studier över kungar: att se dem som isolerade företeelser. Män stod under inflytande av sina hustrur, och vice versa. Det som framförallt förväntades av mäktiga kvinnor var att de skulle använda sig av sin skicklighet och sitt omdöme i frågor som gällde statens utveckling.⁶⁴

⁵⁸ Ana Maria Seabra de Almeida Rodrigues, Manuela Santos Silva & Jonathan Spangler (red.), *Dynastic change: legitimacy and gender in medieval and early modern monarchy*, (Abingdon 2020), s. 22.

⁵⁹ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 25.

Proposition i Sveriges riksdag om kvinnlig tronföljd 1979 <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/om-kvinnlig-tronfoljd_G10371> hämtad 2020-05-05.
Grundlagsändringen gällde fr.o.m 1 januari 1980.

⁶⁰ Earenfight (2007), s. 14.

⁶¹ Earenfight (2007), s. 2.

⁶² Earenfight, (2007, s. 8.

⁶³ Earenfight (2007), s. 6.

⁶⁴ Earenfight (2007), s. 18.

1.5 Källmaterial och metod

Källmaterialet för uppsatsen består av tryckt material på svenska, engelska, tyska och italienska. Valet av källmaterial på andra språk än svenska speglar min önskan om att göra en komparativ studie som sträcker sig över både tid och rum. Den första delen av analysen behandlar hertiginnan Eleonora di Toledo och använder sig av *Apparato et feste nelle noze dello illvstrissimo signor duca di Firenze & della duchessa Sua consorte* av Pierfrancesco Giambullari (1495-1555). Den andra delen av uppsatsens analys studerar grevinnan Katarina Vasa och källmaterialet som behandlas är *Konung Gustaf den förstes registratur 1558* och *Konung Gustaf den förstes registratur 1559-1560*, båda sammanställda av Johan Axel Almqvist (1870-1950). Den tredje och sista delen av analysen berör Elizabeth Stuarts liv som furstinna och drottning. Här används *The Correspondence of Elizabeth Stuart vol I-II*, sammanställda av Nadine Akkerman. Urvalet från källmaterialet presenteras löpande i analysen, i anslutning till biografisk information om den kvinna och det äktenskap källtexten berör. Kvinnorna presenteras i kronologisk ordning, vilket innebär att analysen börjar med Eleonora di Toledo och följs av Katarina Vasa och sedan Elizabeth Stuart. Min undersökning begränsar sig till vissa aktiviteter och år i kvinnornas liv utomlands.

Apparato et feste skildrar Eleonora di Toledos intåg till Florens 1539. Skriften beskriver de triumfbågar som restes till hennes ära, sånger som sjöngs och de klädedräkter som bars vid tillfället. Texten är digitaliserad av Getty Research Institute. För uppsatsen är framför allt det som refererar till Eleonoras resa och bröllopsfestligheterna intressanta. Texten bör betraktas som ett beställningsverk från Medicidynastin, med syftet att skapa en positiv bild av paret som mäktiga makar, men trots det är det ett spännande och lärorikt tidsdokument som kan ge svar på hur det dynastiska äktenskapet fyllde en viktig funktion i samhället. Giambullaris text har använts i all senare forskning kring Eleonora di Toledos och Cosimo I de' Medicis äktenskap. I Konrad Eisenbichlers *The Cultural world of Eleonora di Toledo* finns delar av Giambullaris text översatta till engelska. I de fall jag använt mig av textutdrag från biografien återges utdragen på engelska. När jag velat använda mig av stycken som inte gått att finna hos Eisenbichler är översättningarna mina och presenteras därför på svenska. Om något annat gäller anges det i källans tillhörande fotnot. I boken återfinns ett par brev rörande Eleonora di Toledos politiska gärning som jag också använt mig av i uppsatsens analys.

Konung Gustaf den förstes registratur 1558 (1914) och *Konung Gustaf den förstes registratur 1559-1560* (1916) innefattar brev skrivna under Gustav Vasas regering. Verken är digitaliserade av

Göteborgs universitetsbibliotek och består av brev, skrivelser och kvitton, transkriberade av Almquist från handskrift till tryck. Almquist har behållit skriftspråket i den stil som breven är författade på och skriver att ”innehållet ej blott har betydelse som historisk källa, utan lika mycket som språkmonument.”⁶⁵ Av denna orsak har jag också valt att behålla den gamla svenska stavningen. Uppsatsen intresserar sig enbart för brev rörande äktenskapsförhandlingarna mellan Gustav Vasas äldsta dotter Katarina och greve Edzard av Ostfriesland. Detta inkluderar brev från Gustav Vasas, Erik Vasas, Johan Vasas, Anna av Oldenburg och Edzard Cirksenas. Källmaterialet har alltså en avsaknad av Katarinas egen röst, men klargör de strukturer som dominerade under 1500-talet och de familjerelationer som var en integrerad del av dynastiska äktenskapsförhandlingar. Idéhistorikern Karin Tegenborg Falkdalen använder sig i sin bok *Vasadöttrarna* till viss del av samma brev som jag använt mig av i uppsatsen, och på vissa ställen i texten har därför hennes tolkning av breven presenterats. Äktenskapskontraktet mellan Katarina Vasas och greve Edzard har jag översatt från tyska, alla andra översättningar (från exempelvis latin eller danska) är Tegenborg Falkdalens. Trots att det berömda Vadstenabullret 1559, då Cecilia Vasas påträffades i sin sängkammare med Edzards yngre bror Johan, inträffade i anslutning till Katarina Vasas bröllop kommer jag inte beröra detta i uppsatsen, dels för att det är vida omskrivet i svensk historisk forskning, men främst för att det handlar om systemen Cecilia Vasas.⁶⁶ Min undersökning vill studera hur Katarina Vasas äktenskap bidrog till utvecklandet av den ostfrisiska staten.

Nadine Akkermans *The Correspondence of Elizabeth Stuart* är resultatet av ett omfattande arbete. Brevsamlingen utgörs av tre volymer, varav primärt första delen används för uppsatsen. Anledningen är att inga brev mellan Elizabeth Stuart och maken Frederick V finns bevarade från deras sista gemensamma år i livet.⁶⁷ Frederick dog 1632, och Elizabeths fortsatta politiska gärning utövades därefter som änka. Urvalet från brevsamlingen är de brev som växlades mellan Elizabeth och Frederick under året som förlovade och nygifta, 1612-1613 och åren då de kröntes till kung och drottning över Böhmen, och sedermera störtades 1619-1620. Även brevväxling mellan Elizabeth och hennes far, kung James I av England och James VI av Skottland, ingår i källmaterialets urval, eftersom det visar den politiska relationen mellan de brittiska öarna och Böhmen under perioden. Akkerman har gjort ett gediget översättningsarbete med Elizabeth Stuarts brevsamling, där originalbreven är skrivna på franska, italienska, latin, tyska och engelska. I min uppsats använder jag mig enbart av

⁶⁵ Johan Axel Almquist, *Konung Gustaf den förstes registratur 1559-1560*, (Stockholm 1916), s. vii.

⁶⁶ Se Tegenborg Falkdalen (2010), s. 75-85.

⁶⁷ Akkerman (2011), s. 9.

Akkermans engelska översättningar. Slutligen har jag valt att behålla de i uppsatsen berörda historiska personernas namn så som de är kända för en internationell publik, med undantag för tysk-romerska kejsaren Karl V. James I används alltså framför det försvenskade Jakob I och Eleonora framför spanskans Leonora.

Min ambition i valet att göra en jämförelse mellan tre olika kvinnor grundar sig i förhoppningen om att utröna hur kvinnligt ledarskap tilläts i praktiken, och hur ledarskap med framgång utövades inom ramen för det dynastiska äktenskapet. Genom tre olika exempel anser jag att undersökningen får en variation, både ur en geografisk aspekt och med hänsyn till tidlig förändring. Uppsatsens generella kronologi löper från 1558 till 1620, med vissa exempel från tidigare och senare händelser i de berörda prinsessornas liv. Jag lyfter vad dynastiskt kapital innebar för äktenskapet, hur kvinnorna importerade sin egen kultur i den nya staten, vilken funktion bröllopsceremonin och äktenskapskontraktet spelade för makarna, och vilka olika problem kvinnorna kunde möta i sina äktenskap. Konflikter i dynastin kretsade ofta kring succession och företräde, vilket jag funnit stöd för i Elizabeth Stuarts korrespondens och i Katarina Vasas äktenskapskontrakt. I källmaterialet har jag framför allt letat efter formuleringar som tyder på att kvinnans roll i politiska och kulturella beslut var en framträdande och aktiv sådan.

2. Eleonora di Toledo och Cosimo I de' Medici av Florens

När hertig Alessandro de' Medici mördades 1537 föll rollen som hertig över Florens på den unge Cosimo, som stammade från en annan släktlinje än Alessandro.⁶⁸ Han var sjutton år gammal, och Florens befann sig i en vacklande och osäker period. Av Europas kungliga familjer betraktades hertig Cosimo som en borgerlig uppkomling, och därför var han mindre attraktiv på äktenskapsmarknaden.⁶⁹ Hovets rådgivare ansåg att Cosimo, för att säkra florentinsk stabilitet, skulle gifta sig. Man menade att ett äktenskap skulle producera legitima arvingar, som skulle trygga successionen och garantera ett fortsatt Medicistyrkt Florens.⁷⁰ Det var viktigt att Cosimos val av brud reflekterade Florens lojalitet gentemot den tysk-romerska kejsaren Karl V (1500-1558). Samtidigt skulle äktenskapet representera hertigens egna politiska och kulturella ambitioner.⁷¹ I följande avsnitt kommer jag

⁶⁸ Göran Hägg, *Medici - Magnifika miljardärer och mördande mecenater i renässansens Florens* (Stockholm 2014), s. 201f. Cosimo var barnbarnsbarn till Lorenzo di Medici, Il Magnifico.

⁶⁹ Göran Hägg (2014), s. 202f.

⁷⁰ Eisenbichler (2004), s. 10.

⁷¹ Eisenbichler (2004), s. 19.

titta närmare på bröllopet mellan Cosimo I de' Medici och Eleonora di Toledo, och se vilka effekter det hade i samtiden. Därefter fortsätter undersökningen med att se till vilka bidrag Eleonora, genom ledarskap, gav till skapandet av en ny och stark stadsstat.

2.1 Bröllop i Florens

Florens hade haft sina glansdagar hundra år tidigare, och Cosimo speglade sig inte bara i folkminnet av dem, utan också i Karl V:s imperialistiska ideologi. Den brittiska historikern Frances Yates beto- nade tidigt att Karl V var viktig eftersom under hans regeringstid uppvärderades och spreds imperi- alismen som idé över Europa.⁷² Den samtida historikern Francesco Guicciardini (1483-1540) refe- rerade till Karl V som ”the law state that he is ruler (signore) of all the world; he has the example of the ancient Caesars.”⁷³ Som kejsare med anspråk på att vara ”världens härskare” representerade Karl V ett vägska- l för europeisk politisk historia. Thomas James Dandelelet menar att trots att Karl V:s imperium grundade sig i medeltida europeiska- och medelhavssamhällen tog det de första stora kliven mot skapandet av moderna europeiska internationella riken.⁷⁴ Jens Bartelson understryker däremot att hur mycket renässansprinsar och tidigmoderna monarker än hävdade att de var sanna arvingar till det romerska riket så hade deras regimer bara vaga likheter med romersk lag. I själva verket stammade den tidigmoderna staten från medeltida och kristna traditioner.⁷⁵ Under Lorenzo den magnifikes (1449-1492) styre hade Florens varit en republik, i historieskrivningen ofta prisad som liberal och fri, men Cosimo var regent i ett kontrollerande hertigdöme, som dessutom sågs som en ”döende stat.”⁷⁶

Drottningar och gemåler valdes ofta på grund av sitt ’dynastiska kapital.’⁷⁷ Eleonora di Toledo var inte Cosimos hustruliga förstahandsval, något som Clarissa Campbell Orr menar kan säga oss ännu mer om den tidigmoderna tidens äktenskapsmarknad. Vem någon *näst*an gifte sig med kan avslöja lika mycket som vem som *slutligen* stod gemål.⁷⁸ Efter att ha nekat påve Paulus III Farneses barn-

⁷² Jens Bartelson, ”Empire and State in Early Modern Political Thought”, STANCE Working Pappers Series, No. 2, (2018), s. 8.

⁷³ Thomas James Dandelelet, *The Renaissance of Empire in Early Modern Europe*, (USA 2014), s. 75f.

⁷⁴ Thomas James Dandelelet (2014), s. 76.

⁷⁵ Bartelson (2018), s. 9.

⁷⁶ Konrad Eisenbichler (red.), *The Cultural Politics of Duke Cosimo I de' Medici*, (New York 2016), introduktion.

⁷⁷ Campbell Orr (2004), s. 12.

⁷⁸ Campbell Orr (2004), s. 12.

barn Vittoria Farnese som brud, och hans förstahandsval Margareta av Österrike hade gifts bort till ett annat av påvens barnbarn, föll valet på Eleonora di Toledo, dotter till guvernören och vicekung- en av Neapel.⁷⁹ Cosimos avsaknad av blodsband utanför Florens var ett allvarligt hinder på flera sätt, men särskilt påverkade det hans möjlighet att hålla sig informerad om aktuella politiska affärer runt om i Europa.⁸⁰ Äktenskapet med Eleonora skulle bli en lösning på detta, eftersom hon genom sina föräldrar var direkt kopplad till den främsta spanska mobiliteten och spanska kungahuset.⁸¹

Eleonora var född i Toledo i Spanien och anlände till Neapel som tolvåring, när hennes pappa blev vicekung. Fadern, Don Pedro de Toledo hade blivit markis av Villafranca genom sitt äktenskap till Eleonoras mamma Maria Osorio Pimentel. Maria hade i sin tur varit förmyndare till drottning Isabella I av Kastilien. Detta var avgörande för Cosimos önskan att utöka sina lojalitetsmarkörer till att också innefatta den spanska kronan.⁸² Redan i bröllopets inledande förhandlingarna kan vi se tecken på de gränsöverskridningar som Merry Wiesner-Hanks menar är tydliga drag för den tidigmoderna perioden. Äktenskapet var inte bara transnationellt i bemärkelsen att Eleonora flyttade till en ny stat, också Medicihovets önskan om att utveckla en spanskinspirerad regim säger oss något om vil- ket inflytande en ny kultur kunde ha på politiska processer.

Eleonora kom inte från någon högt ansedd familj, men hon hade en avsevärd förmögenhet.⁸³ Den 29 mars 1539 nådde guvernören och Medicihovet en överenskommelse gällande äktenskapet. Hem- giften bestämdes till 30 000 scudi (som aldrig betalades ut till Cosimo) och Cosimo lovade i sin tur att ge Eleonora 20 000 scudi i fallet att han skulle gå bort före henne utan en arvinge (detta inträffa- de heller aldrig).⁸⁴ Deras relation inleddes genom brevväxlande.⁸⁵ Den 11 juni 1539 påbörjade Ele- onora sin resa till Florens, samma dag fyllde Cosimo tjugo år. Om Cosimos och Eleonoras första möte den 22 juni skriver Pierfrancesco Giambullari (1495-1555) i *Apparato et feste*:

⁷⁹ Eisenbichler, (2004), s. 19. Kusinen som Vittoria Farnese giftes bort med var Ottavio Farnese.

⁸⁰ Eisenbichler, (2016), Introduction.

⁸¹ Benadusi & Brown (2015), s. 64f.

⁸² Benadusi & Brown (2015), s. 64f.

⁸³ Hägg, Göran, s. 203.

⁸⁴ Eisenbichler (2004), s. 3. Scudi är namn på de silvermynt som användes på den italienska halvön från 1500-talet fram till 1700-talet. Om scudi se: <<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/scudo>> hämtad 28-04-20.

⁸⁵ Eisenbichler (2004), s. 4.

Just about midway on that road the two Excellencies met, a most noble and beautiful couple. After marital greetings and caresses they joyfully came into Pisa, where in order to do honor to Her Ladyship, the Duchess, there had been erected triumphal arches and other sumptuous decorations.⁸⁶

Eleonoras och Cosimos bröllop 1539 var ett detaljerat skådespel. Festligheterna skulle etablera Cosimos storhet och det politiska och kulturella program som under de kommande decennierna kom att vara grundläggande för hans fortsatta makt.⁸⁷ Med sin spanska brud ville Cosimo etablera en stark och förhoppningsvis långlivad kontakt med kejsarfamiljen, Habsburg.⁸⁸ Porten till Palazzo Medici, där bröllopet tog plats, var dekorerat av familjen Medici och familjen Toledos vapensköldar, som förenades av den Habsburgska örnen. Bilder av Karl V som kejsare Augustus signalerade att det var slut med republikanism i Florens.⁸⁹ Bröllopet var en skådeplats för den sorts kulturmöte Silke Neunsinger beskriver. Bröllopgästerna, och det äkta paret, blev mottagare för nya, exotiska impulser och i detta förekom kulturtransfer. Vi kommer se fler exempel på hur detta mottogs och plockades upp. Mary A. Watt menar att det är föga förvånande att Giambullaris rapport hänvisar till bröllopets många referenser till kejsarens ära. Detta var yttringar som syftade på den imperialistiska ideologi Cosimo såg upp till och den position Cosimo önskade för Florens under Karl V:s imperium.⁹⁰

Ett prinsbröllop under 1500-talet var ett enormt och praktfullt firande, de så kallade *feste* pågick ofta i veckor och kan i moderna termer liknas vid vad vi skulle kalla en festival, med evenemang som inkluderade musik, teater, böcker och målarkonst. Robert Rodini har lyft hur en *festa* också hölls för att sprida ett visst budskap. De evenemang som hölls vid bröllop eller andra viktiga högtider hade en central funktion för statsmakten att göra politiska uttalanden.⁹¹ Rodini sträcker sig till och med så långt som att säga att festligheterna, som bara ett århundrade tidigare varit knutna till kristen tro och medborgerlighet, vid tillfället för det unga paret bröllop var sekulär.⁹² Watt understryker hur denna politiska funktion av en festa var mer uttalad än någonsin under Eleonoras och

⁸⁶ Eisenbichler (2004), s. 23.

⁸⁷ Eisenbichler (2004), s. 20.

⁸⁸ Eisenbichler (2004), s. 3.

⁸⁹ Eisenbichler (2004), s. 34.

⁹⁰ Eisenbichler (2004), s. 34f.

⁹¹ Eisenbichler (2004), s. 20.

⁹² Eisenbichler (2004), s. 21.

Cosimos bröllop. Cosimo försäkrade sig om att hans bröllop och allt som skedde omkring det blev dokumenterat och, framför allt, förmedlat till andra statsöverhuvuden i Europa.⁹³ På ett sätt kan man se Giambullaris beskrivning av festligheterna som marknadsföring. Bröllopet signalerade florentinsk makt och lojalitet till det tysk-romerska riket. Beträktna av det skulle ta med sig budskapet att det nya hertigdömet, i händerna på den gamla Medicidynastin, gick en ny storhetstid till mötes. Michel Espagnes poäng att vi i analyser av en nations eller, i det här fallet, stats uppkomst måste ta i beaktning att överföring från andra kulturer spelar roll i statsbyggande syften framstår i detta fallet som lämplig.

Enligt Watt är det anmärkningsvärt att Giambullaris skrift inte behandlar parets skönhet särskilt mycket, utan uttryckligen beskriver äktenskaplig lycka. Giambullari var som sagt anställd av Cosimo för att dokumentera bröllopet, och på grund av det kan vi anta att Cosimo och Eleonora antingen utstrålade den lycka och glädje som texten beskriver, eller att Cosimo ville att Giambullari skulle rapportera att de var förälskade.⁹⁴ Ur en dynastisk och transnationell synvinkel är frågan om den inomäktenskapliga relationen viktig eftersom följderna av genuin kärlek får en större politisk effekt än ett skådespel av kärlek. Eleonoras roll i bröllopet var dominerande, och bröllopet var i sin tur en viktig bricka i Cosimos kulturella politiska projekt för staden.⁹⁵ Giambullari skriver: “[...] se idag firar vi det heliga bröllopet tillsammans i kärleksfull iver.”⁹⁶ Medici firade äktenskapet mellan Cosimo och Eleonora, lika mycket som föreningen mellan Florens och Spanien. På ett sätt kan vi uppfatta hur Eleonora för Cosimo framstår som personifikationen av Florens. I henne såg han samma möjligheter som för sin stad.

2.2 Kvinnans fertilitet som statsangelägenhet

Eleonora blev fokus för festligheterna. Jungfrulig och vacker symboliserade hon den florentinska drömmen om en ny guldera, med hopp om att staden skulle möta samma blomstring som ett sekel tidigare.⁹⁷ Giambullari rapporterar hur en kör välkomnade Eleonora med orden:

⁹³ Eisenbichler (2004), s. 21

⁹⁴ Eisenbichler (2004), s. 24.

⁹⁵ Eisenbichler (2004), s. 26.

⁹⁶ Pierfrancesco Giambullari, *Apparato et feste nelle noze dello illvstrissimo signor duca di Firenze, & della duchessa Sua consorte* Giambullari, Pierfrancesco, (Florens 1539), s. 37. Min översättning från italienska.

⁹⁷ Eisenbichler (2004), s. 19f.

Come in, come in, under the most favourable auspices, Eleonora, to your city. And, fruitful, in excellent offspring, may you produce descendants similar in quality to your father and forebears abroad, so that you may guarantee eternal security for the Medici name and its most devoted citizenry.⁹⁸

Nästan omedelbart när hon anlände till Florens associerades Eleonora med de antika gudarna som symboliserade äktenskapet och fertilitet, Juno och Cybele, hennes kropps fruktsamhet gick hand i hand med statens fruktsamhet.⁹⁹ Detta var en grundläggande funktion för de allra flesta drottningar och kungliga gemåler vid tiden: att fungera som den ideala motparten och symbolen för harmoni mellan det manliga och kvinnliga. Hans potens och hennes fertilitet utgjorde tillsammans grunden för dynastins kontinuitet.¹⁰⁰ Eleonora trädde in i Florens genom en triumfbåge vars mest framträdande symbol var en kvinnlig figur. Bruce Edelsteins observation att Eleonoras fertilitet var en viktig symbol i skapandet av den politiska kulturen går här igen:

I triumfbågen, i den högsta delen av dess pediment, fanns en helt isolerad figur av en kvinna, jag lovsjunger detta antika verk, med fem vackra nakna små barn omkring sig, ett på axeln, ett på livmodern, och tre runt benen [...]¹⁰¹

Statyn i triumfbågen var en allegorisk föreställning av fruktsamheten. På höger sida om kvinnan med barnen stod symbolen för säkerhet, och till vänster fanns evigheten, med en glob i händerna och solen och månen runt halsen.¹⁰² Figurerna i triumfbågen påminner om Junos förknippande med gifta kvinnor, barnafödande och synen på henne som en beskyddare av och rådgivare till staten. Samtiden prisade de kvaliteter en kunglig kvinnlig gemål var ansedd att ha. Benadusi och Brown understryker att ett starkt släkträd var Eleonoras bidrag till etablerandet av en stark stat.¹⁰³ Livmodern var hennes viktigaste tillgång. Hon sågs som *genetrix*, mor, för familjen och som *exemplum virtutis*, dygd, för kvinnor generellt.¹⁰⁴

⁹⁸ Eisenbichler (2004), s. 27. Originaltexten på latin lyder: "Ingredere ingredere foelicicc. Avspiciis Vrbem Tvam Helionora Acoptimae Prolis Foecvnda Ita Domi Similem Parti Foris Avo Sobolem Prodvcas Vt Mediceo Nomini Eivsque Devotiss. Civibvs Secvritaem Parentes Aeternam.", Se: Giambullari (1539), s. 7.

⁹⁹ Eisenbichler (2004), s. 11.

¹⁰⁰ Campbell Orr (2004), s. 5.

¹⁰¹ Giambullari (1539), s. 7. Tack till Maria Crona för hjälp med översättningen från italienska.

¹⁰² Eisenbichler (2004), s. 27.

¹⁰³ Benadusi & Brown (2015), s. 59.

¹⁰⁴ Eisenbichler (2004), s. 11.

Inte bara under sitt intåg till staden, utan också i samtida konst och litteratur, skapades en könskodad bild som betonade Eleonoras kungliga status och fruktbarhet: "[...] who is like her in giving birth for fecundity and fortunate offspring, that Juno was called Lucina for this alone?"¹⁰⁵ skrev Giorgio Vasaris (1511-1574). Natalie Tomas menar emellertid att denna bild av prinsessan är en kliché.¹⁰⁶ Med hennes studie över Eleonoras regim står det klart att Medicidynastins kvinnor inte alls endast uppehöll sig med barnafödande och mödraskap. Oavsett levde Eleonora upp till de förväntningar samtiden hade på henne: Eleonora och Cosimo fick elva barn.

2.3 Kulturell och religiös cirkulation

Eleonoras position som hertiginna innefattade uppdrag som stödde utvecklingen av en stark statsmakt, inte minst när hon under tre separata tillfällen i Cosimos frånvaro trädde in som regent över Florens. Hennes politiska aktivitet, särskilt åren mellan 1541 och 1543, när Cosimo befann sig i Genua, sammanföll med hertigdömet Florens tidiga formgivande år.¹⁰⁷ Här framträder Eleonoras ledarskapsposition som avgörande för Florens, och Eleonora och Cosimo är att betrakta som exempel på Earenfights modell: de var förenade i dynastiska avseenden både som politiska partners, och som familj. Bara ett par månader efter att Eleonora fött Cosimo den förväntade sonen och arvingen Francesco var hon anförtrodd med att regera hela hertigdömet:

The Lord Duke because of the great affection in which he holds us has a great opinion of our worth and has departed for Genoa, leaving [us] the burden of governing these subjects. I beg you for your prayers, in order for us to obtain that knowledge and enlightenment in order not to fall into error, which would displease us greatly and that there are no difficulties because of the enemies that we have [...] Tomorrow, I will arrange payment of fifty scudi for your needs and those of your poor [nuns].¹⁰⁸

Earenfights poäng att män, i det här fallet Cosimo, stod under inflytande av sina hustrur är central i Eleonoras och Cosimos relation. Unionen validerade den politiska roll och agenda Cosimo inte hade kunnat gestalta på egen hand. Hon stod som en representant för Cosimos allierade, samtidigt förkroppsligade hon de kulturella planer Cosimo hade för Florens. Tillsammans utgjorde de en enhet. I linje med Kekke Stadins syn på den privata och politiska relationen kan vi utgå ifrån att det

¹⁰⁵ Eisenbichler (2004), s. 87.

¹⁰⁶ Benadusi & Brown (2015), s. 59.

¹⁰⁷ Benadusi & Brown (2015), s. 60.

¹⁰⁸ Benadusi & Brown (2015), s. 75.

fanns ett utbyte mellan makarna, som fyllde behov också på ett personligt plan.

Under tidigmodern tid menade man att det var välkänt att om en furste fått makten av sin hustru skulle hon så småningom förskjutas till förmån för hans älskarinnor.¹⁰⁹ Detsamma kan tänkas ha varit en risk om fursten självmant givit makt till sin hustru, men så var inte fallet med Cosimo och Eleonora. Enligt samtliga dokumentationer förblev dessutom Cosimo Eleonora trogen under hela deras äktenskap. I *Istorie fiorentine* förklarar den samtida Bernardo Segni (1504-1558) att hertigen lät Eleonora spela en stor roll i statsangelägenheterna på grund av sin kärlek till henne: “[Eleonora] styrde staten till mesta del för att hertigen älskade henne med övermått och ville att hon skulle delta i alla offentliga råd.”¹¹⁰

Nyare forskning har lämnat den mer traditionella historiografin, som lyft fram de institutionella aspekterna av Mediciregimen, för att istället se till hovliv och statsbildning. Eleonoras “privata” roll som Cosimos hustru och mor till deras barn var inte separerad från hennes “publika” roll som hertiginna och regent av Florens.¹¹¹ Dessa två roller fyllde båda en dynastisk funktion. Hon var en garanti för successionen och föreståndare för det hovliga hushållet. Watt lyfter fram att Eleonora i rollen som hertiginna dessutom var en beskyddare av kyrkan och kulturen, hon ansvarade för att utveckla hertigdömetts finansiella resurser och hade ansvar för administrativa och militära ärenden.¹¹² Detta tyder på det Earenfight har lyft fram som drottningsskapets mest framträdande egenskaper. Som ledare skulle Eleonora manövrera staten med skicklighet och förnuft. Det förväntades av henne.

Florentinarna var inte odelat positiva inför tanken att en kvinna skulle regera över dem. I över 300 år hade Florens varit känt för sin självständighet som stadsstat, och styrts som en republik vars seder och lagar byggde på klassiska grekiska och romerska modeller. Det var först 1532 Florens hade blivit det hertigdöme som Eleonora kom till.¹¹³ Till skillnad från andra stadsstater på den italienska halvön hade inte heller de florentinska medborgarna någon erfarenhet av att officiellt styras av en

¹⁰⁹ Tegenborg Falkdalen (2003), s. 159.

¹¹⁰ Benadusi & Brown (2015), s. 73.

¹¹¹ Benadusi & Brown (2015), s. 64.

¹¹² Benadusi & Brown (2015), s. 64.

¹¹³ Benadusi & Brown (2015), s. 61

kvinnor.¹¹⁴ Skillnaden berodde på att det i andra italienska stater hade etablerats prinsdynastier långt innan Florens blev ett hertigdöme, och i sådana dynastier var det som bekant inte ovanligt att kvinnor agerade som regenter under makens frånvaro, sjukdom eller i en minoritetsregering.¹¹⁵ Jens Bartelson klargör att konceptet nation under perioden var till stor del fritt från referenser kopplade till politisk myndighet, ibland användes det till och med på ett nedsättande sätt för att beskriva utlänningar som utgjorde ett hot mot den interna sammanhållningen i riket.¹¹⁶ Detta stämmer in på bilden av Eleonora. Hon ogillades inte endast för att hon i egenskap av att vara av det kvinnliga könet satt på en politisk maktposition. Förutom kvinna var hon också spanjorska. I Florens hade man lite till övers för icke-florentiner.¹¹⁷

Eleonora hade uppfostrats till spanjorska. Detta innebar att hon talade spanska hellre än italienska, utövade spanska religiösa traditioner och var bevandrad i spansk kultur och politik. Trots att familjen di Toledo y Osorio var en adlig familj och inte en furstlig hade man förväntningar på Eleonora att hon så småningom skulle bli hustru till en regent. Eftersom familjen hade en stark anknytning till det spanska hovet fick Eleonora samma utbildning som hovets prinsessor. Där utbildades prinsessor i syftet att regera som ställföreträdare för sina äkta makar - vilket hade stor inverkan på hur Eleonora tog sig an sina många befattningar i Florens.¹¹⁸ En sådan uppfostran var särskilt användbar för Cosimo, som dels ville att hans regim skulle följa den spanska modellen, men som även ville passa in i det allmänna europeiska hovlivet.¹¹⁹

Eleonora stöttade både spansk kultur och religion och hennes spanska seder inom mode och hovliv var välkända.¹²⁰ Den relativt nygrundade jesuitorden försökte med Eleonoras hjälp tackla det florentinska motståndet mot ordens etablerande i Florens. Somliga tvivlade på Eleonoras hängivenhet till jesuitorden, många jesuiter klagade på hennes attityd och bristande vilja gentemot utövandet av religionen: "Florentines consider the duchess to have little devotion. [...] contrary to her entire role, [which is] to set an example for the entire city, if nothing else." Framförallt betvivlade samtida be-

¹¹⁴ Benadusi & Brown (2015), s. 61.

¹¹⁵ Benadusi & Brown (2015), s. 61.

¹¹⁶ Bartelson (2018), s. 6.

¹¹⁷ Benadusi & Brown (2015), s. 61.

¹¹⁸ Benadusi & Brown (2015), s. 64.

¹¹⁹ Benadusi & Brown (2015), s. 65.

¹²⁰ Benadusi & Brown (2015), s. 61.

traktare klyftan mellan Eleonoras publika funktion och privata känslor.¹²¹ Hon blev föremål för både debatt och beundran. En motståndare kallade henne till och med en "Spansk barbar, en fiende till sin makes hemland."¹²²

Genom att studera Eleonoras aktiviteter som gemål inom ramen för statsbildning ges en bredare förståelse för kvinnliga regenters betydelse i statsbildning.¹²³ Den kulturella utveckling som följde av Eleonoras transnationella förflyttning gjorde att giftermålet mellan Eleonora och Cosimo inte bara blev ett politisk och diplomatiskt verktyg. För Cosimo och den florentinska staten var Eleonoras annorlunda kultur berikande. Eleonora skilde sig från florentinska kvinnor av hög börd; hon tyckte om lyx, stöttade jesuitorden, hade en annan smak för konst och framstod som en självständig hustru jämställd med sin make. Bröllopet mellan Eleonora och Cosimo är ett exempel på den symbios av kultur och politik som furstliga äktenskap genererade. Äktenskapet var betydelsefullt för 1500-talets Florens politiska och kulturella landskap. Eleonora gick ur tiden i sviterna av malaria i december 1562. Ett år tidigare, 1561, hade en av Sveriges prinsessor, Katarina Gustavsdotter Vasa, installerat sig som furstinna i sitt nya rike Ostfriesland.

3. Katarina Vasa och Edzard Cirksena av Ostfriesland

Oavsett om en familj var av kunglig eller av aristokratisk börd befäste drottninggemålen tidigare allianser, eller hjälpte till att smida nya politiska eller diplomatiska förbund mellan elitfamiljer.¹²⁴ Sedan 1512 var Vasadöttrarna utestängda från den svenska tronföljden. De skulle - efter beslut från deras far - giftas bort "efter ordningen och linjen uti konungslige, furstlige eller furstliges likes hus och släkter."¹²⁵ I följande kapitel kommer jag redogöra för Katarina Vasas bröllopskontrakt med greve Edzard och hennes rättigheter som furstinna i Ostfriesland där hon levde 1560-1611. Särskilt intresseväckande är den roll familjemedlemmar från både familjen Vasa och Cirksena spelade i äktenskapsförhandlingarna. Katarina Vasa var själv en förespråkare för svenska seder, vilka fick konsekvenser för hennes nya land.

¹²¹ Eisenbichler, (2004), s. 196.

¹²² Palos (2016), s. 14.

¹²³ Benadusi & Brown (2015), s. 64.

¹²⁴ Campbell Orr (2004), s. 12.

¹²⁵ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 26.

3.1 Ett äktenskapskontrakt för familjen Vasa

Katarina Vasas barndom sammanföll med det svenska hovets tyska period, då Gustav Vasas regering tog tyska rådgivare i tjänst, som introducerade fursteideal med inspiration från kontinenten.¹²⁶ Redan innan Katarina nått mogen ålder för att gifta sig kan vi urskilja hur kulturella yttringar i Europa hade fått genomslag i Sverige. Överföring av svenska seder fungerade också som ett verktyg för Vasadöttrarna att stärka sin makt i deras utländska äktenskap. Tegenborg Falkdalen understryker att Gustav Vasa ständigt använde sig av kvinnliga familjemedlemmar för att främja den svenska kungamaktens intressen. Barndomen hade för Vasaprinsessorna fungerat som förberedelse för vuxenlivet och en framtid som hustru till en utländsk furste.¹²⁷ Inom sina äktenskap uppmanades de att alltid arbeta för rikets bästa. Trots att prinsessorna flyttade utomlands fungerade de som ambassadörer för hemlandet.¹²⁸ Juan-Lluis Palos har poängterat att symboler var viktiga, särskilt när en kvinna uppvisade dessa kunde de vara av stor vikt för dynastins makt.¹²⁹

Men Vasa och många andra furstar hade en del att lära av den Habsburgska dynastin och hur en dynastisk familjepolitik skulle föras.¹³⁰ Gustav Vasa ville legitimera sin politiska ställning. I Europa dominerades politiken av att tysk-romerska kejsaren ville centralisera det tysk-romerska rikets styre, medan furstarna i riket ville stärka makten i sina egna furstendömen. Samtidigt sökte Vasahovet en bundsförvant gentemot Danmark och en ny lukrativ handelsförbindelse.¹³¹ Valet föll på kuststaden Emden i Ostfriesland.

Grevskapet var strategiskt beläget vid Nordsjön på Tysklands nordvästra spets, ingick i det tysk-romerska riket och var sedan 1400-talet styrt av furstefamiljen Cirksena.¹³² Redan år 1556 hade Gustav Vasa skickat en expedition till Ostfriesland för att sluta ett handelsavtal, ett kontrakt som fick extra tyngd genom en äktenskapsallians. Gustav Vasas äldsta dotter Katarina trolovades med greve Edzard II. I juli 1558 tillkallades Katarinas bror Johan (1537-1592) för att närvara vid förhandling-

¹²⁶ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 24.

¹²⁷ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 39.

¹²⁸ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 27.

¹²⁹ Palos (2016), s. 7.

¹³⁰ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 25.

¹³¹ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 61 samt s. 63.

¹³² Tegenborg Falkdalen (2010), s. 63.

arna angående Edzards frieri till Katarina. Gustav skrev: "Vår faderlige gunst etc. Käre sonn Jahann, vij lathe tig forstå, at greffve Edtzart aff Ostfrisland här hitt ankommen till osz, och förnimme, att både han och hans råd, som hann her medh sig haffver, tilbiude sikh högt emot osz."¹³³

Breven som utväxlades mellan kungen och sönerna Johan och Erik (1533-1577) visar att Vasas utgångspunkt för familjen var att sönerna som bröder hade ett särskilt ansvar för systrarnas framtida försörjning. Katarina själv hade lite att säga till om.¹³⁴ Vidare skrev kungen till Johan: "[...] vij udi thänn sack intet gärne vilde besluthe uthann tijnn närvarelse och betänckende, effter thu tijne käre systems älste sambrodher ähr [...]."¹³⁵ Det förväntades alltså från Johans håll att som bror närvara och ta del av beslutsfattandet kring systemens giftermål. Bristen på källmaterial som beskriver Katarinas egen uppfattning av äktenskapsförhandlingarna lämnar oss med intrycket att det svenska hovet var högst mansdominerat. Brödernas involvering i giftermålet synliggör att det dynastiska äktenskapet var ett familjeärende. Det var inte utan avsikt som bröderna deltog i förhandlingarna.

Från det svenska hållet ville man försäkra sig om att det endast var Edzard som skulle regera i Ostfriesland. Hans mor, Anna av Oldenburg (1501-1575), hade kontrollerat grevskapet sedan hennes makes död 1540 och lagstiftat att hennes tre söner skulle dela makten i riket. Detta var ett nytt styrelseskick i Ostfriesland, tidigare hade kronan - precis som i Sverige - gått i arv från far till äldsta son.¹³⁶ En av bröderna dog ung, men mellan Edzard och brodern Johan utvecklades en konflikt som ledde till att grevskapet delades upp efter Annas död 1575.¹³⁷ I Katarinas och Edzards äktenskapskontrakt nämns Anna flera gånger, som en medregent med stort inflytande i statsangelägenheter. Edzard ombeds att inhämta sin "vänliga hjärtansära fru moders råd, vetande, samtycke" i olika frågor.¹³⁸ Anna utgör bara ett exempel på en förälder som försökte ordna försörjning för sina barn genom att dela upp makten i sitt rike mellan dem, detta var ett vanligt sätt för tidigmoderna drottningar att säkra den dynastiska makten, menar Tegenborg Falkdalen.¹³⁹ Dessutom kan Annas aukto-

¹³³ Johan Axel Almquist, *Konung Gustaf den förstes registratur 1558* (1914), s. 309. Brev till hertig Johan den 21 juli 1558.

¹³⁴ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 63.

¹³⁵ Almquist (1914), s. 309. Brev till hertig Johan den 21 juli 1558.

¹³⁶ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 66.

¹³⁷ Om Edzards makt <https://www.ostfriesischelandschaft.de/fileadmin/user_upload/BIBLIOTHEK/BLO/Edzard_II> hämtad 20-05-22.

¹³⁸ Tegenborg Falkdalen (2010), 67f.

¹³⁹ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 66.

ritet betraktas enligt Stadins definition att Anna på grund av sin makt och ledarskapsposition i grevskapet gav henne rätten att agera för sina intressen. Detta skulle också hennes svärdotter uppleva, när hon i rollen som furstinna prioriterade sina idéer och mål. Anna fortsatte som medregent i ett par år efter bröllopet.¹⁴⁰ Från ostfrisiskt håll kan detta ha varit ett sätt att reglera det svenska inflytandet i området, och försöka hindra att svenska traditioner fick allt för stort inflytande på den ostfrisiska staten.

Benadusi och Brown har lyft hur kvinnor i mäktiga familjer på vissa håll som särskilt lämpliga regenter under tidigmodern tid, eftersom de aldrig förväntade sig att regera i egen rätt, och därför ständigt skyddade sina söner som rättmätiga ledare.¹⁴¹ I detta avseende uppfyller Katarina en stereotyp kvinnoroll inom dynastin, hon arbetade aktivt för att Ostfriesland skulle följa den svenska seden när det kom till tronföljden. Joan-Lluís Palos och Magdalena S. Sánchez menar att kvinnor som flyttade till nya riken för att etablera sig som makthavare strävade efter att upprätthålla sin kulturella identitet och skapa sig självständighet.¹⁴² Katarinas krav på successionen är ett tecken på detta. I enlighet med hennes önskemål bestämdes det sedermera att makten skulle gå i arv till parets äldsta son. Katarina och Edzard fick elva barn, men i fortsättningen skulle Ostfriesland endast ha en härskare.¹⁴³

3.2 ”Genom befogenhet och genom kärlek”

Den 21 augusti 1558 undertecknades överenskommelsen om trolovning mellan prinsessan Katarina och greve Edzard i Stockholm.¹⁴⁴ I kontraktet mellan Edzard och kungen räknas en rad punkter upp som dels reglerar förhållandet mellan Gustav Vasa och Edzard, dels Katarinas rättigheter som hustru, mor och änka. I kungörelsen står att läsa:

Och nu har vi Gustaf av Sverige, Gud och Venden etc. Kung Edzard greve av Ostfriesland tillkänna gett, genom vänliga förhandlingar, så gjort på båda sidor av våra betrodda tjänare, och till sist, av oss själva i vårt eget rike, genom befogenhet och genom kärlek till vårt hjär

¹⁴⁰ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 68.

¹⁴¹ Benadusi & Brown (2015), s. 61.

¹⁴² Palos (2016), s. 17.

¹⁴³ Om att Katarina och Edzard fick elva barn <[https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/katarina-\(1539-1610-sv-prinsessa\)](https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/katarina-(1539-1610-sv-prinsessa))> hämtad 23-4-2020. Tegenborg Falkdalen (2010), s. 68.

¹⁴⁴ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 66.

tas kära dotter, den högburna prinsessan fröken Katarina av Sverige, Gud och Venden etc., född drottning, som av vänlighet och som sig bör ingå det heliga kristna äktenskapet.¹⁴⁵

Gustav Vasa tog vara på dynastins bästa, även om det inte var på samma politiskt höga nivå som Habsburg. Han förband sig att direkt efter bröllopet “[...] handräcka den välborna greven, till brudutstyrsel och brudskatt ett hundra tusen daler eller detsamma värde”, och Edzard lovade i sin tur att förvalta summan till “bådas arvingars nytta och fromma.”¹⁴⁶ Därtill lovade den ‘välborna greven’ att: “[...] i motsvarande mängd med ovannämnda brudskatt (eller så som jämförelsen kommer se ut i framtiden) förse den högfödda prinsessan, vår älskade dotter, med kläder, ädelstenar, silverbestick och alla andra användbara och väsentliga medel [...]”¹⁴⁷

Efter att brudskatten betalats ut försäkrade Edzard att avsäga sig alla anspråk på Sverige. Det var en garanti för Vasadynastin att Edzard inte skulle beblanda sig i svensk politik eller kräva att hans barn hade arvsrätt på svenska kronan.¹⁴⁸ Som svar på frågan vilken roll familjen spelade i dynastiska äktenskap visar Katarina och Edzards äktenskapskontrakt att avtalet ingicks mellan två stater som hoppades kunna dra nytta av varandra. Mellan den svenska och ostfrisiska politiska sfären skedde ett internationellt utbyte, som bekräftades av äktenskapet.

3.4 Rättigheter och skyldigheter

Bröllopet mellan den 20-åriga Katarina och den sju år äldre Edzard dröjde. Vasahovet misstänkte att greven ville dra sig ur och i de brev som växlades mellan Gustav Vasa och hans söner under hösten 1559 finns en uttryckt oro från den svenske kungens håll. Gustav Vasa sågs som en uppkomling ute på kontinenten, och Vasadynastin ansågs sakna kunglig börd och legitimitet.¹⁴⁹ Edzard påstod att äktenskapet skulle vara en nackdel för honom som ostfrisisk furste i tysk-romerska riket, medan Gustav Vasa i sin tur hävdade att Katarina gifte ner sig “från ett kungligt stånd till ett grevligt stånd.”¹⁵⁰ Samtida källor berättar också att prinsessan Katarina arbetade aktivt för att äktenskapet skulle slutföras. Den 29 september 1559, undertecknades det slutgiltiga kontraktet och bröllopet

¹⁴⁵ Almquist (1914), s. 327. Stockholm den 21 juli.

¹⁴⁶ Almquist (1914), s. 327f. Stockholm den 21 juli.

¹⁴⁷ Almquist (1914), s. 327f. Stockholm den 21 juli.

¹⁴⁸ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 68.

¹⁴⁹ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 71.

¹⁵⁰ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 71.

stod två dagar senare.¹⁵¹ ”För att dokumentera detta [överenskommelsen om äktenskapet, min anm.], och av ökad säkerhet, har vi äktenskapskontraktet i två brev låtit färdigställa, som är helt identiska, och var och en får vars en del levererad,”¹⁵² står det avslutningsvis i kontraktet.

Katarina Vasa gjorde entré i sitt nya hemland som det anstod en svensk kungadotter.¹⁵³ Hon trädde in i Emden med ett stort följe till häst och det sköts salut till hennes ära samtidigt som en handelsflotta på 600 fartyg seglade under egen flagg. Det var inte i onödan Katarina välkomnades med sådan prakt, under hennes nästan femtio år i Ostfriesland skulle grevskapet uppleva sin storhetstid.¹⁵⁴ Katarina var duktig på att utnyttja sina kontakter och släktrationer. Bland annat hjälpte hon sina syskon med handelsverksamhet och bidrog med fartyg och manskap, i gengäld tog hon bl.a emot trävaror och fisk.¹⁵⁵ Gustav Vasas förhoppning om en stark handelspartner infriades alltså.

Äktenskapskontraktet, signerat i Stockholm 1559, innehåller formuleringar som kunde tolkas på olika sätt. Detta ledde efter Edzards död till en djup konflikt mellan Katarina och äldste sonen Enno (1563-1625). I kontraktet står det att undersåtarna i Katarinas förläningar Berum och Norden skulle hylla henne “som en åt en arvherre vara svuret och förbli”¹⁵⁶, vilket Katarina tolkade som att hon hade full makt och stod direkt under tysk-romerska kejsaren, och inte under sin son. Ett par rader längre ner kan man läsa att hon “under sin livstid och innehav av berörda livgeding skall hålla sig hörsamligt med det hos regering och land Ostfriesland.” Detta tolkade Enno som att hans mor var underordnad honom.¹⁵⁷ Samtida rådgivare menade att Enno misslyckades med att skilja på sina roller som härskare och son.¹⁵⁸

Genom sin höga börd som kungadotter, som mor och som änka innebar Katarinas position att hon hade hög ställning och en tät anknytning till den formella makten under hela sitt vuxna liv.¹⁵⁹ Den

¹⁵¹ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 71..

¹⁵² Almquist (1916), s. 296. Äktenskapskontrakt mellan prinsessan Katarina och grefve Edzard af Ostfriesland. Min översättning från tyska.

¹⁵³ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 90.

¹⁵⁴ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 91f.

¹⁵⁵ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 201.

¹⁵⁶ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 264.

¹⁵⁷ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 264.

¹⁵⁸ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 264.

¹⁵⁹ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 263

politiska maktindelningen mellan Cirksenadynastins söner splittrade grevskapet, samtidigt delade religionen både riket och familjen: Katarina och Edzard var lutheraner, Anna och svågern Johan var kalvinister. Katarina skulle komma att stödja den lutherska kyrkan i sitt nya hemland under hela sin livstid.¹⁶⁰ Som furstinna i Ostfriesland arbetade Katarina för dynastins fortsatta makt. Genom att införliva svenska traditioner i det tysk-romerska grevskapet bidrog hon till utvecklandet av den ostfrisiska politiska kulturen. Efter fyrtio års äktenskap blev Katarina 1599 änka. I England hade 1596 ännu en europeisk prinsessa fötts, Elizabeth Stuart.

4. Elizabeth Stuart och Frederick V av Böhmen

Elizabeth Stuart var dotter till Kung James VI av Skottland (1566-1625) och Anna av Danmark (1574-1619). Som sjuntonåring gifte hon sig med kurfursten av Pfalz, Frederick V, sedermera kung av Böhmen. Elizabeths liv delas enkelt upp i tre perioder: hennes tid som ung prinsessa, åren som nygift furstinna och drottning, och slutligen som änkedrottning styrande över ett mindre hov.¹⁶¹ Undersökningen nedan tar främst hänsyn till hennes korrespondens med maken och fadern under åren som ledde fram till parets kröning 1619. I kapitlet betraktas Elizabeths brevväxling som uttryck för hennes politiska inflytande, och hennes sakkunnighet i politiska beslut är ett tecken på hennes ledarskapsroll.

4.1 En Stuart står brud

Elizabeth och Frederick V (1596-1632) träffades för första gången den 28 oktober 1612. Båda var sexton år gamla och hade brevväxlat sedan april samma år.¹⁶² I sitt första brev till Elizabeth, skickat den 2 april 1612 skriver Frederick: "[...] when I shall reckon myself most happy to be able to show you the respect, honour and humble devotion that I owe you, and have vowed to give you on account of your rare and truly Royal virtues."¹⁶³ Ett par månader senare bad Frederick om Elizabeths hand i giftermål, och hon accepterade:

I feel myself to be extremely honoured, and I give you most humble grace for the assurances you have given me of your love, which I will cherish the more affectionately because I am

¹⁶⁰ Tegenborg Falkdalen (2010), s. 261.

¹⁶¹ Akkerman (2015), s. 4.

¹⁶² Akkerman (2015), s. 12.

¹⁶³ Akkerman (2015), s. 104. Brev nr. 63, originalbrevet är skrivet på franska.

commanded to do so by the King, whose paternal wishes I regard as inviolable law, and because your merits oblige me to do.¹⁶⁴

Kung James var positiv till äktenskapet mellan sin dotter och den unge prinsen. Frederick försäkrade Elizabeth om sin intention att "fortsätta och hålla fast vid [sina] förfäders ärftliga tillgivenhet till hans majestäts krona, kungen och din högst ärade fader."¹⁶⁵ Elizabeths diplomatiska svar besvarar inte direkt Fredericks frieri, men att hon skriver att hon är "befallen [av sin far] att göra det" tydliggör hennes skyldighet att ge positiv respons. Precis som med Eleonora och Cosimo, och Katarina och Edzard, är Elizabeths svala svar en implicit påminnelse om att ett dynastiskt äktenskap angick hela dynastin, inte bara makarna.

Men det blev bröllop. Sara Smart och Mara R. Wade har beskrivit festligheterna som "det enskilt viktigaste tillfället under hela James regim."¹⁶⁶ På väggarna hängdes dekorationer som skulle påminna gästerna, inklusive utländska katolska ambassadörer, om engelska protestanters triumfer över katolska trupper. Kung James använde sina företrädares vinster för propaganda, men tog avstånd från hur dottern av undersåtarna identifierades med Elizabeth I. James var inte ute efter en religiös konflikt, faktum var att han ville neutralisera dotterns protestantiska bröllop med ett planerat katolsk bröllop för sonen prins Henry.¹⁶⁷ Med olika motiv, men liknande ambitioner som Cosimo hade för sitt bröllop sjuttiofyra år tidigare, var bröllopet en viktig händelse för dynastin. Genom festligheternas prakt signalerades makt och styrka. Nicola Hayton, Hanns Hubach och Marco Neumaier menar att bröllopet var ett spektakulärt socialt event för hela Europa.

Engelsmännen och skottarna jämförde genast Elizabeth Stuart med Elizabeth I av huset Tudor. Det förväntades av henne att hon skulle upprätta en guldålder för de brittiska kungadömena och många såg Elizabeth som en inkarnation av hennes namn. Framför allt hade man förhoppningar om att briter skulle återfå sin status som en stor, protestantisk militärmakt. Som par symboliserade Elizabeth och Frederick hoppet om att alla europeiska protestanter skulle förenas i tron.¹⁶⁸ Unionen var särskilt viktig ur dynastiernas synvinkel eftersom det skapade en relation mellan Pfalzgrevefamiljen

¹⁶⁴ Akkerman (2015), s. 108. Brev nr. 66, originalbrevet är skrivet på franska.

¹⁶⁵ Akkerman (2015), s. 104. Brev nr. 63, min översättning från engelska.

¹⁶⁶ Akkerman (2015), s. 12, not nr. 43.

¹⁶⁷ Nadine Akkerman, "Semper Eadem: Elizabeth Stuart and the Legacy of Queen Elizabeth I", i Sara Smart och Mara R. Wade (red), *The Palatine Wedding of 1613: Protestant Alliance and Court Festival*, (Wiesbaden 2013), s. 146.

¹⁶⁸ Akkerman (2015), s. 16.

och det brittiska kungahuset. Från Elizabeth och Frederick härstammar linjen av framtida kungar och drottningar av Storbritannien.¹⁶⁹

Elizabeths mor däremot, drottning Anna, misstäckte. Enligt rapporter kallade hon Elizabeth för 'Goody Palsgrave', och avstod från att delta vid ceremonier inför bröllopet.¹⁷⁰ Elizabeths bror Henry Frederick (1594-1612) å andra sidan, ska ha spelat en vital roll i äktenskapsförhandlingarna, precis som Erik och Johan Vasa hade gjort i Sverige femtio år tidigare. Elizabeth och Fredericks förlovning offentliggjordes den 17 december 1612, tjugo dagar efter Henry Fredericks begravning efter att han dött i tyfoidfieber.¹⁷¹ Bröllopet gick av stapeln två månader senare, den 14 februari 1613.

4.2 Dispyter och diplomati

Likt Katarina Vasa jobbade Elizabeth starkt för tronföljden, men i kontrast till Vasaprinssessan var Elizabeths insatser riktade mot tronföljden i hemlandet, inte i Böhmen. I hennes brevväxling med fadern James skriver hon:

As for the order of my household, I am delighted that Your Majesty approves it; if I had means enough to give them to spend there would not be any dispute. [...] Concerning the points which I have sought from this assembly of parliament, Your Majesty may take care of them for me [...]¹⁷²

Det kung James ombads "ta hand om" är att se till att Elizabeths förstfödda son Frederick Henry (1614-1629) skulle bli utnämnd av det brittiska parlamentet som rättmätig arvinge till tronen efter henne. Handlingen togs upp i parlamentet samma år men trädde i kraft först vid nästa riksdag.¹⁷³

Från 1619 och framåt är Elizabeths brev tydligt politiska. Hon söker hjälp hos sin far kung James och hans favoriter i maktkampen om den böhmiska kronan. Samtidigt låg hon i konflikt med sin svärmor över vem i äktenskapet med Frederick som hade företrädelserätt över den andra. Eftersom

¹⁶⁹ Nichola M. V. Hayton, Hanns Hubach, Marco Neumaier (red.), *Churfürstlicher Hochzeitlicher Heimführungs Triumph - Inszenierung und Wirkung der Hochzeit Kurfürst Friedrichs V. mit Elisabeth Stuart (1613)*, (Heidelberg 2019) förord.

¹⁷⁰ Akkerman (2015), s. 13, not nr. 48. 'Goody' är kortform av 'Goodwife' som är en förolämpande variation av engelskans 'Mrs'. På svenska skulle smeknamnet närmast bli "Fröken Pfalzgreve", det är alltså inte helt olik det nedlåtande "Dussinfurstar" som användes för Vasaprinssessornas makar.

¹⁷¹ Akkerman (2015), s. 14.

¹⁷² Akkerman (2015), s. 135.

¹⁷³ Akkerman (2015), s. 135.

Elizabeth var trefaldig tronarvinge till England, Skottland och Irland vägrade hon ge “en simpel tysk prins” rätt att företräda henne. Till kung James skriver hon:

I had several disputes with His Highness the Elector concerning my rank [...] I will have a fuller account given to Your Majesty by Colonel Schomberg, whom I shall send to Your majesty about this [a discussion as to how to maintain my rank and rights] and other subjects, as also for a better explanation of my marriage contract.¹⁷⁴

Frågan om succession och företräde tycks ha varit central för kvinnornas maktutövande. Earenfight menar att de omständigheter som gjorde att kvinnor kunde utöva politisk auktoritet ofta berodde på behovet att försvara dynastin. Detta gick alltid före samtidens seder, attityder och fördomar.¹⁷⁵ Makarna var inte jämställda, men det låg i familjens intresse att kvinnan skulle ha möjlighet till att leda och fatta politiska beslut. Dispyterna kring både Elizabeths och Katarina Vasas äktenskapskontrakt och deras rättigheter belyser faktumet att kvinnorna var medvetna om att deras ledarskap var önskat av dynastin.

Statsbildning i det tidigmoderna Europa var inte enbart en politisk process. Det krävdes också sociala och kulturella skeenden, vilka var tätt kopplade till de dynastiska strukturerna i regerande elitfamiljer.¹⁷⁶ Den medeltida politiska terminologin, vilken fortfarande utövade stort inflytande över tidigmodern politisk teori, var tillräckligt flytande för möjligheten att antingen en man eller en kvinna kunde regera. Det antyder att designen av en ‘kung’ eller ‘drottning’ inte automatiskt eller nödvändigtvis definierade vad en kung eller en drottning kunde eller inte kunde göra.¹⁷⁷ Kung James gav senare Frederick en tillrättavisning för hur han agerat i konflikten, och hyllade sin dotters vägran att ge vika för sin make i frågan om företräde.¹⁷⁸ Det finns inga bevis för huruvida kungen tog sin dotters parti på grund av hennes höga status som Stuartprinsessa och mäklare för dynastin, eller för att han helt enkelt ansåg att hon i egen rätt kunde kräva företräde. Det föregående alternativet är dock mest troligt med tanke på den långlivade ätten Stuarts status i Europa vid tiden, och det faktum att en kunglig dynasti, som Stuart, hade mycket större makt än en Pfalzfurste som Frederick.

¹⁷⁴ Akkerman (2015), s. 176. Brev nr. 125. Originalbrevet är skrivet på franska.

¹⁷⁵ Earenfight, (2007) s. 2.

¹⁷⁶ Benadusi & Brown (2015), s. 29.

¹⁷⁷ Earenfight, (2007) s. 2.

¹⁷⁸ Akkerman (2015), s. 125. Not nr. 7.

Under de första åren av parets äktenskap led Frederick av depression, och Elizabeth hade hemlängtan. Dessutom var de ofta isär under längre perioder, när Frederick var ute i fälttåg eller deltog vid valmöten. Detta ledde till att det var Elizabeth som fick hålla audiens för ambassadörer från andra riken, och med det utvecklades hon till en självständig politiker, en roll hon till slut skötte med handfasthet.¹⁷⁹

4.3 Vid drottningens utländska hov

Inom hovet var kvinnor högt uppsatta opinionsbildare. Genom korrespondens spelade kvinnor en viktig och tongivande roll i att förmedla nyheter mellan hoven, och i att rapportera om politisk och militär utveckling i sitt eget territorium till hemlandet.¹⁸⁰ Detta är Elizabeth Stuart bara ett av många exempel på. Dynastiska äktenskap var källan till kulturell cirkulation under den tidigmoderna tiden. Att utväxla gåvor stater emellan var ett vanligt sätt att skapa ett *patronus-clientes*-system och statliga subventioner genererade allianser mellan stater. Gåvorna var en strategi för att nå framgång i internationella förhandlingar.¹⁸¹

Kungariket Böhmen var en omfattande region som bestod av fem territorium: Böhmen, Moravia, Silesia och Övre och Lägre Lusatia. Riket låg under Habsburgs styre sedan 1526, vilket redan från början hade skapat ett osäkert klimat. Religiösa motsättningar mellan kungen av Böhmen, tillika tysk-romersk kejsare, Matthias, och invånarna, hade präglat riket under en längre tid. Habsburg var katoliker, men invånarna i riket dominerades av lutheraner och protestanter. Från 1609 hade det därför rätt religionsfrihet och demokratiska val av rikets kung för att kontrollera det politiska läget.¹⁸² Kungen av Böhmen bröt mot denna lag genom att under 1617 stänga många protestantiska kyrkor och tvinga protestanter att konvertera. Läget eskalerade och ledde till defenestrationen i Prag 1618, upptakten till Trettioåriga kriget.¹⁸³ I mars 1619 dog den tysk-romerske kejsaren och på hans bortgång följde ett politiskt maktspel om den böhmiska kronan. Den 29 augusti 1619 fick Elizabeth i Heidelberg bud från Frederick som befann sig i Amberg om den snabba politiska utveckling som skett under sommaren.

¹⁷⁹ Akkerman (2015), s. 20f.

¹⁸⁰ Yun Casalilla (2007), s. 3.

¹⁸¹ Daybell & Norrhem (2017), s. 74.

¹⁸² Akkerman, s. 21.

¹⁸³ Akkerman, s. 21.

I write this in haste to tell you that I have just recieved letters from Prague, from which I learn that the 7, that is the States of Bohemia as well as the other countries, have unani-
mously elected me as their King, have kindled bonfires, and have fired (a celebratory salute)
with their cannon. Believe me, I am struggling to resolve what to do, for doubtless their am
bassadors will arrive here shortly. Believe me, until the tomb
Madam

Your most faithful friend
and most affectionate servant
Frederick Elector Palatine¹⁸⁴

Elizabeths svar på beskedet har inte överlevt. Däremot finns det brev bevarade till kung James, hans favoriter och till Elizabeths yngre bror Charles (1600-1649), de första i den omfattande brevsamling som vittnar om Elizabeths politiska och diplomatiska roll under resten av hennes livstid.¹⁸⁵ Den 7 november 1619, kröntes Elizabeth till drottning av Böhmen. Dagen efter skriver Frederick till Elizabeth:

I beg you to send me, by express, and well packed up in a tin or wooden box, the bond which the States have given me for the money I have lent them, with some writings attached to it. I do not know if you will be able to find it; I believe that I put it in the gold box, with the bond which the States gave the little one, which is with the gold plate. You will keep the box and also the bond which belongs to the child.¹⁸⁶

Elizabeths brudkista på 40,000 pund hade adderats till generalstaternas statskassa för att generera intresse. Frederick bad nu om att få tillbaka dem för att subventionera ett eventuellt krig.¹⁸⁷ Dessutom hade generalstaterna beviljat Fredericks och Elizabeths förstfödda ("the little one"), prins Frederick Henry, en livspension på 400 pund. För många drottningar var kröningen symbolen för de mytomspunna egenskaper som fanns inneboende i kunglig börd. Kröningen förde vidare oerhörd makt och upphöjde hennes status bland andra kvinnor.¹⁸⁸ Den tidigmoderna perioden var en tid då kunglig makt förknippades med gudomlig makt, och monarker var fortfarande regenter av Guds nåde.¹⁸⁹ Elizabeth var nu inte bara en kungadotter, utan drottning i egen rätt. Det gav hennes maktutövande och auktoritet extra tyngd.

¹⁸⁴ Akkerman, s. 202. Brev nr. 147. Originalbrevet är skrivet på franska.

¹⁸⁵ Akkerman, s. 23.

¹⁸⁶ Akkerman, s. 213, brev nr. 158. Originalbrevet är skrivet på franska.

¹⁸⁷ Akkerman (2015), s. 213f.

¹⁸⁸ Earenfight, (2007), s. 12.

¹⁸⁹ Campbell Orr (2004), s. 5.

Till James skriver Elizabeth i början av 1620: "I beg Your Majesty most humbly to have a care for your son-in-law and me here and to help us in this war."¹⁹⁰ Frederick skrev i sin tur till Elizabeth i samma ärende: "[...] I would be very happy if it were true that the King had made such a declaration but I greatly doubt it. [...]"¹⁹¹ Det är tydligt att Elizabeth och Frederick diskuterade politiska ärenden oavsett om de befann sig på samma plats eller inte. Precis som Earenfight skriver är en kung och en drottning inte motsatser, utan ett kompletterande par.¹⁹² Om man uppfattar dessa två, i detta fallet Elizabeth och Frederick, som icke oberoende delar av en enhet får man en mer raffinerad förståelse för de båda som komponenter i det politiska maktutövandet.

Elizabeths liv kom att bli kringflackande och oroligt. Knappt ett år efter att hon och Frederick krönts stod trettioåriga krigets första slag, Slaget vid Vita berget, och i verkningarna av det och det instabila politiska läget i Böhmen tvingade kungaparet fly Prag.¹⁹³ Väl i säkerhet skrev Elizabeth till sin far om hjälp, och deklarerade att hon inte skulle lämna sin makes sida: "For myself, I am resolved never to leave him for if he perishes I too will perish with him."¹⁹⁴ Frederick utnämndes som laglös i tysk-romerska riket och ville inte återkräva sin krona, trots stöd från den engelske kungen och andra högt uppsatta aktörer.¹⁹⁵ Resten av deras äktenskap levde paret i exil i Haag med finansiell hjälp från kung James.

Frederick dog i ett pestutbrott när han var i fält med Sveriges kung Gustaf II Adolf (1594-1632), den 29 november 1632.¹⁹⁶ Till markisen av Hamilton skriver en sorgsen Elizabeth ett par månader senare: "you hauing lost a deare frend and I the best housband in the worlde, I shall neuer take anie more contentment in this worlde, hauing lost all in him."¹⁹⁷ Akkerman skriver att det var en förändrad Elizabeth som levde vidare efter förlusten av Frederick. Däremot blev hon ännu mer beslutsam att utveckla sin roll som politiker: "I haue little time left to write to my priuat frends, I think you

¹⁹⁰ Akkerman (2015), s. 216. Brev nr. 161. Originalbrevet är skrivet på franska.

¹⁹¹ Akkerman (2015), s. 225. Brev nr 165. Originalbrevet är skrivet på franska.

¹⁹² Earenfight, (2007) s. 14.

¹⁹³ Akkerman (2015), s. 30.

¹⁹⁴ Akkerman (2015), s. 280. Brev nr. 203. Originalbrevet är skrivet på franska.

¹⁹⁵ Akkerman (2015), s. 33.

¹⁹⁶ Akkerman (2011), s. 3.

¹⁹⁷ Akkerman (2011), s. 163.

would neuer haue thought that I should become a states woman.”¹⁹⁸ Trots livslång sorg över Frederick var parets tjugo år långa äktenskap ett välfungerande partnerskap. Deras tio gemensamma år i exil förvandlade Haag till en kulturellt rik huvudstad. Elizabeth beställde porträtt från berömda konstnärer och såg till att ett kungligt hov blomstrade i republiken Nederländerna.¹⁹⁹

Elizabeths motståndare hånade henne med smeknamnet vinterdrottningen på grund av hennes korta regim i Böhmen, men i Haag hade hon en ambassad för sammankomster, politiska möten, och belägringar.²⁰⁰ Mitt i ett krigshärjat Europa korresponderade hon med politiska figurer, manövrerade sin egen armé, skötte förhandlingar och, så småningom, nätverkade för sina barns räkning.²⁰¹ Elizabeth Stuart var en politiker av rang, och precis som sina föregångare, Eleonora di Toledo och Katarina Vasa, ett resultat av den tidigmoderna tidens dynastiska äktenskapsallianser.

5. Sammanfattning

5.1 Transnationella drottningar

Vilken roll spelade dynastiska äktenskap i statsbildningsprocesser i Europa under 1500- och 1600-talet? Inom det dynastiska äktenskapet fanns en uttalad position avsedd för kvinnligt ledarskap. Det förväntades av kvinnan att hon skulle sköta utrikespolitisk kommunikation - ofta med hjälp av sin födelsefamilj, agera som rådgivare i politiska beslut, understödja kultur på ett sätt som gynnade dynastin, och kontrollera statskassan. Dynastins ekonomi var beroende av äktenskapen, eftersom de hängde ihop med brudskatten. Den ostfrisiska furstinnan Katarina skötte handel mellan Ostfriesland och Sverige, en förbindelse som gynnade båda parter. Katarinas affärer indikerar att hennes roll som drottning inkluderade deltagande i och kontroll över hushållets, och rikets, ekonomi. Böhmens drottning Elizabeth skötte också affärer. Tack vare hennes korrespondens vet vi att hon hade hand om hennes och Fredericks pengar, eftersom han ombad henne att skicka obligationer. För en modern betraktare framstår den kvinnliga makthavaren som en utrikesminister och finansminister i ett.

¹⁹⁸ Akkerman (2011), s. 3.

¹⁹⁹ Akkerman (2015), s. 48.

²⁰⁰ Akkerman (2011), s. 14.

²⁰¹ Akkerman (2011), s. 13f.

Internationella tidigmoderna äktenskap ses ofta från ett politiskt perspektiv, vilket gör att maktrelationerna inom, och utanför, äktenskapen har bedömts utifrån den betydelse de hade för det europeiska politiska landskapet. Det har också denna uppsats försökt belysa, med fokus på att unga kvinnor rycktes upp från sina hem och skickades till främmande platser med annan kultur, andra seder och annat språk. Genom att tillämpa det transnationella perspektivet kan man visa hur kvinnors förflyttning över den europeiska kontinenten bidrog till att hov blev internationella mötesplatser. Som överhuvuden för sina egna hushåll kunde prinsessor och drottningar föra in sitt eget rikets tradition i den nya staten. Eleonora di Toledo arbetade för etablerandet av jesuitorden i Florens, var ståndaktig i sitt bruk av spanska seder och skapade sig en kraftfull position i Florens toppskikt. När Eleonora trädde in i rollen som regerande drottning hade hon högsta verkställande makt. Detta var inte bara på grund av hennes giftermål med Cosimo, utan också på grund av hennes koppling till den spanska monarkin och tysk-romerska kejsarfamiljen. Hennes spanska entourage levde med henne utomlands, vilket genererade interaktion och ömsesidig påverkan mellan olika delar av Europas elit.

Dynastiska kollektiv var grupper präglade av transnationalitet. Eftersom konceptet nation var något annat under den tidigmoderna perioden bör vi också kunna betrakta den tidigmoderna tidens uppfattning av nationstillhörighet som ett för det globalhistoriska fältet relevant forskningsområde. Just eftersom den tidigmoderna periodens politiska landskap inte var målat i nationsfärger blir transnationalitet viktigt att undersöka. Samtida observatörer må ha satt etiketter på makthavarna, Eleonora di Toledo var ”en spansk barbar” på grund av sin bakgrund och kultur, och Elizabeth Stuart kallades ”vinterdrottningen” till följd av sin korta regim. Men trots öknamn och motstånd kan vi inte utgå ifrån att dessa kvinnor själva identifierade sig så. Tvärtom gjorde det med största sannolikhet det inte. Framför allt var de medlemmar i en dynasti. Heinz-Gerhard Haupts förespråkande för internationella jämförelser får effekt när vi studerar kvinnor från olika platser, med olika bakgrund och olika öden. Trots att Eleonora di Toledo, Katarina Vasa och Elizabeth Stuart alla var av hög börd, var deras förutsättningar inte helt och hållet lika. I samtida källor som talar om Eleonora tycks hennes viktigaste prestation vara hennes kön. Katarina Vasa fick kämpa för sina rättigheter trots att hon var född kunglig - antagligen på grund av Vasadynastins legitimitetsproblem på den europeiska kontinenten. Trots att Elizabeth Stuart stammade från den mäktiga Stuartätten var det inte en garanti för hennes eget maktutövande.

5.2 Äktenskapet och kvinnligt ledarskap

Hur framställs makarna i det dynastiska äktenskapet som ett par? Genom äktenskapet bjöds kvinnor in till en sfär av höga beslutsfattanden och makt. Exempel på detta sågs i Katarina Vasas och Edzard av Ostfrieslands äktenskapskontrakt, där Edzards mor Anna hade det främsta inflytandet från ostfriesiskt håll. Som änkedrottning, och mor till Edzard, hade hon det avgörande ordet i förhandlingarna trots att dessa beslut sedan inte följdes. Istället fastställde Katarina, som när hon blivit mer bekväm i rollen som statskvinna och furstinna, att successionsordningen skulle förändras. På grund av sin kungliga börd hade hon hög status i furstendömet. När makten i riket sedermera tillföll äldsta sonen, var det trots allt fortfarande Katarina som hade störst auktoritet i dynastin. Hennes makt som änka, furstinna och mor stod över sonens makt. Det är också intressant att Katarina som svensk i Ostfriesland följde den svenska seden gällande successionsordningen, inte den ostfrisiska. Detta är ett exempel på hur de dynastiska och transnationella äktenskapen bidrog till statsbyggande och kulturtransfer.

Vilken roll spelade familjen i äktenskapsförhandlingar? Det var sällan som kvinnor själva tog beslut om sina giftermål, utan sådant beslutsfattande lämnades till kvinnans förmyndare. Elizabeth Stuart upplevde sig ”befallen av sin far att göra det [gifta sig med Frederick V].” I fallet Katarina Vasa berättar källmaterialet för oss att hennes äldre bröder förväntades uppfylla en särskild roll i förhandlingarna. Det var de som tillkallades till diskussionerna kring bröllopet och var engagerade i brevväxling med Edzard. Framför allt skulle bröderna tillsammans med Katarina se till unionen mellan staterna förblev stark. Barn i dynastier visste att deras funktion var att gifta sig så fördelaktigt som möjligt. I Cirksenadynastin var det modern, Anna, som ansvarade för Edzard. Familjen spelade alltså en framträdande och ibland avgörande roll i det dynastiska äktenskapet.

I äktenskapet mellan Eleonora di Toledo och Cosimo I de' Medici var det Cosimo själv som nätverkade med andra europeiska furstehus. Han tog hjälp av utomstående rådgivare och skrev slutligen kontrakt med Eleonoras far. Precis som Karin Tegenborg Falkdalen har belyst var ett kungligt eller furstligt äktenskap en angelägenhet för riket oavsett om en prins eller en prinsessa skulle gifta sig. Äktenskapet var inte bara av intresse för dynastin, hela riket och dess befolkning hade förhoppningar om ett hov som skulle få samhället att blomstra. Av uppsatsens undersökningsobjekt är det Eleonora di Toledo och Cosimo I de' Medici som uttryckligen presenteras som ett par av någon annan. Giambullaris beställningsverk berättar för en modern läsare att paret förenades i äktenskaplig lycka. Bröllopet i sig signalerade florentinsk makt och lojalitet till tysk-romerska riket. När Eleonora träd-

de in som ställföreträdande regent var hennes ledarskap en vital del av politiken. I ledarskapsrollen hade hon rätt att utöva auktoritet. Som par var Eleonora och Cosimo symbolen för Florens politiska program och för dess union med tysk-romerska riket.

I källmaterialet står Elizabeth Stuarts egna röst ut. I sin ledarskapsroll kunde hon vinna gehör för sina intressen, mål och idéer. Trots att hennes tid som böhmisk drottning vart kortlivad, lyckades hon genom nätverkande och brevväxlande ändå påverka det brittiska parlamentet i frågor om succession och företrädande. Elizabeths brevväxling med Frederick uppvisar en pålitlighet mellan makarna. I viss mån förväntades de skriva kärleksfullt till varandra, men språket är också ett bevis på den förtrogenhet som uppstod mellan de två. Här bekräftar denna uppsats Clarissa Campbell Orrs tes om det arrangerade äktenskapet: det var viktigt vad som hände i den privata relationen. Det bästa utfallet var ett starkt och personligt band, eftersom det ledde till ett samarbete mellan makarna. Elizabeth och Fredericks äktenskap framstår som ett teamwork. Fredericks tveksamma reaktion mot att ha blivit utnämnd till kung över Böhmen berättar något om Elizabeths och Fredericks privata relation: ”I am struggling to resolve what to do” skriver Frederick, vilket vi kan tolka som en fråga direkt ställd till hans hustru. Vad tycker hon? Det stärker Theresa Earenfights tes att mannen och kvinnan i det dynastiska äktenskapet var ett begreppspär. Det som framförallt var förväntat av en kvinna med makt var att hon med klarsynthet och kompetens skulle bidra i frågor gällande statens politiska utveckling. I det fallet var drottningsskap ett jobb, och drottningen sin makes politiska kompanjon.

“In the body politic there is no sex”, skrev Kantorowicz. Men om den politiska teorin implicit innefattar att en drottning, som partner till en kung, bland annat har uppgiften att säkerställa dynastins fortsatta styre genom att producera arvingar har politiken en tydlig aspekt av sexualitet. Barnalstrande och födande har används som skäl till varför kvinnor inte har utövat makt. Men tvärtom till detta är fertilitet ett argument för att drottningen och kungen var beroende av den andra för att legitimera dynastins fortsatta maktutövande. Att säkra successionen var en plikt för både kungen och drottningen. Fertiliteten utgör en betydande del av ett dynastiskt äktenskaps politiska inverkan. Kvinnan var mannens ideala motpart, men för den sakens skull inte hans motsats. Kungen och drottningen var icke oberoende delar av en enhet, den enas funktion var nödvändig för den andras och tvärtom. Samtidigt som drottningsskap var ett jobb, en social roll, en familjefunktion och kvinnan är en hustru, en mor och sin makes politiska kompanjon var också kungaskapet ett jobb, en social roll, en familjefunktion och mannen var en make, en far och sin hustrus politiska kompanjon. I

en studie över kvinnors makt går det inte att ignorera det faktum att de födde barn. Det vore inte heller rättvist att se detta som en begränsning, när själva havandeskapet och fertiliteten framhölls som grundläggande i statsbildningsprocessen.

6. Slutord

Dynastiska äktenskap var resultatet av intensiv politisk verksamhet mellan Europas kungahus och furstehus. Äktenskapet var en uppgörelse som berörde ekonomiska transaktioner, kulturella processer och diplomatiska allianser. Svaret på vilken roll de dynastiska äktenskapen spelade i den tidigmoderna periodens statsbildningsprocesser finns i relationen mellan makarna. Genom att studera kungen och drottningen tillsammans som ett par kan man urskilja deras gemensamma form. Det ger en bättre förståelse för dynamiken mellan en kung och en drottning, och visar hur äktenskapet tillsammans med ekonomi, geografi, krigsföring och demografi påverkade politisk utveckling. Det dynastiska äktenskapet var värdefullt för hela dynastin, och familjen spelade en dominerande roll i förhandlingar mellan kungahus. Vidare bör forskning kring dynastisk politisk makt ta hänsyn till de dimensioner av styrelseskick som erbjöds både kvinnor och män. Samtidigt måste forskningen lämna den ofta negativa synen på havandeskap, och lyfta hur kvinnor, samtidigt som de fött barn och säkrat dynastins fortsatta styre - likt dagens kvinnor och kvinnor före dem - har arbetat, haft tankar, utmanat sina fäder, bröder och makar, varit engagerade i kulturfrågor, tagit politiska beslut, förklarat krig mot andra riken och regerat i egen rätt. De hade insyn i och inflytande över samhällets politiska, ekonomiska och kulturella utveckling.

7. Källförteckning

7.1 Tryckta källor

Akkerman, Nadine, *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia: 1632-1642, Volume II*, Oxford University Press, Oxford 2011.

Akkerman, Nadine, *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia: 1603-1631, Volume I*, Oxford University Press, Oxford 2015.

Almquist, Johan Axel, *Konung Gustaf den förstes registratur 1558*, Riksarkivet, Stockholm 1914.

Almquist, Johan Axel, *Konung Gustaf den förstes registratur 1559, 1560*, Riksarkivet, Stockholm 1916.

Brown, Judith C, Benadusi, Giovanna & Tomas, Natalie. (red.), *Medici women: the making of a dynasty in grand ducal Tuscany*, Centre for Reformation and Renaissance Studies, Toronto 2015.

Eisenbichler, Konrad (red.), *The cultural world of Eleonora di Toledo: Duchess of Florence and Siena*, Ashgate, Aldershot, Cornwall 2004.

Giambullari, Pierfrancesco, *Apparato et feste nelle noze dello illvstrissimo signor duca di Firenze, & della duchessa Sua consorte*, Florens 1539.

Tegenborg Falkdalen, Karin, *Vasadöttrarna*, Historiska media, Lund 2010.

7.2 Litteratur

Akkerman, Nadine, *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia: 1632-1642, Volume II*, Oxford University Press, Oxford 2011.

Akkerman, Nadine, ”Semper Eadem: Elizabeth Stuart and the Legacy of Queen Elizabeth I”, i Sara Smart och Mara R. Wade (red), *The Palatine Wedding of 1613: Protestant Alliance and Court Festival*, Wiesbaden 2013.

Akkerman, Nadine, *The Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia: 1603-1631, Volume 1*, Oxford University Press, Oxford 2015.

Bartelson, Jens, "Empire and State in Early Modern Political Thought", Lund University, STANCE Working Papers Series: Vol. 2018, No. 2.

Brown, Judith C, Benadusi, Giovanna & Tomas, Natalie. (red.), *Medici Women: The Making of a Dynasty in Grand Ducal Tuscany*, Centre for Reformation and Renaissance Studies, Toronto 2015.

Campbell Orr, Clarissa (red.), *Queenship in Europe 1660-1815: the role of the consort*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2004.

Daybell, James & Norrhem, Svante (red.), *Gender and political culture in early modern Europe, 1400-1800*, Routledge, Taylor & Francis Group, London 2017.

Earenfight, Theresa, "Without the Persona of the Prince: Kings, Queens and the Idea of Monarchy in Late Medieval Europe", *Gender & History*, Vol.19 No.1 April 2007.

Eisenbichler, Konrad. (red.), *The cultural world of Eleonora di Toledo: Duchess of Florence and Siena*, Ashgate, Aldershot, Cornwall 2004.

Eisenbichler, Konrad (red.), *The Cultural Politics of Duke Cosimo I de' Medici*, Routledge, Abingdon & New York 2016.

Eklöf, Amirell, Stefan, "Den världshistoriska vändningen", *Historisk tidskrift* 128:4, 2008.

Favereau Doumenjou, Marie & Geervers, Liesbeth, "The Golden Horde, the Spanish Habsburg Monarchy, and the Construction of Ruling Dynasties", i *Prince, Pen, and Sword: Eurasian Perspectives*, Maaik Van Berkel Maaik och Jeroen Duindam (red.), Leiden 2018.

Hayton, Nichola M. V., Hubach, Hanns och Neumaier, Marco (red.), "Churfürstlicher Hochzeitlicher Heimführungs Triumph - Inszenierung und Wirkung der Hochzeit Kurfürst Friedrichs V. mit Elisabeth Stuart 1613", Heidelberg 2019.

Hägg, Göran, *Medici - Magnifika miljardärer och mördande mecenater i renässansens Florens*, Norstedts, Stockholm 2014.

Kantorowicz, Ernst H., *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton University Press, Princeton 1957.

King, Margaret L., *Women of the Renaissance*, University of Chicago Press, Chicago 1991.

Monter, William E., *The rise of female kings in Europe, 1300-1800*, Yale University Press, New Haven 2012

Neunsinger, Silke, "Cross-over! Om komparationer, transferanalyser, *histoire croisée* och den metodologiska nationalismens problem", *Historisk Tidskrift*, 130:1, 2010.

Palos, Joan-Lluís, "Bargaining Chips: Strategic Marriages and Cultural Circulation in Early Modern Europe", *Early Modern Dynastic Marriages and Cultural Transfer*, Palos, Joan-Lluís och Sánchez, Magdalena S. (red), 2016.

Raber, Karen (red.), *A Cultural History of Women Vol. 3: In the Renaissance*, Bloomsbury, London, 2013, s. 5.

Rodrigues, Ana Maria Seabra de Almeida, Silva, Manuela Santos & Spangler, Jonathan (red.), *Dynastic change: legitimacy and gender in medieval and early modern monarchy*, Routledge, Abingdon & New York 2020.

Skinner, Quentin *Machiavelli: en introduktion* (Göteborg 1994) s. 48.

Tegenborg Falkdalen, Karin, *Kungen är en kvinna: retorik och praktik kring kvinnliga monarker under tidigmodern tid*, Institutionen för historiska studier, Univ., Diss. Umeå : Univ., 2003, Umeå, 2003

Tegenborg Falkdalen, Karin, *Vasadöttrarna*, Historiska media, Lund, 2010.

Wiesner-Hanks, Merry, "Early Modern Women and the Transnational Turn", *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, vol. 7, 2012

Yun Casalilla, Bartolomé, ""Localism", global history and transnational history - A reflection from the historian of early modern Europe", *Historisk Tidskrift* 127:4, 2007

7.3 Internet

Proposition i Sveriges riksdag om kvinnlig tronföljd 1979:

<https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/om-kvinnlig-tronfoljd_G10371>

hämtad 2020-05-05.

Om italienska mynt på 1500-talet:

<<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/scudo>>

hämtad 28-04-20.

Om Habsburgdynastins äktenskapspolitik:

<<https://www.habsburger.net/en/stories/tu-felix-austria-nube>>

hämtad 9-4-2020.

Om att Katarina Vasa och Edzard av Ostfriesland fick elva barn:

<[https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/katarina-\(1539-1610-sv-prinsessa\)](https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/katarina-(1539-1610-sv-prinsessa))>

hämtad 23-4-2020.

Edzard II:

<https://www.ostfriesischelandschaft.de/fileadmin/user_upload/BIBLIOTHEK/BLO/Edzard_II>

hämtad 20-05-22.